

Из рук в руки,
от сердца к сердцу

4⁽¹⁶⁾
2006

Я
Информационно-просветительское издание

**Харьковская женская
организация «Крона»**

ул. Артема 4, г. Харьков
Украина, 61002

тел.: +38 (057) 706-39-83

тел./факс: +38 (057) 714-35-94

www.krona.org.ua

krona@rider.com.ua

Тираж 2000 экз.

Издательский дом «Райдер»

пр. Гагарина 20, г. Харьков

info@rider.com.ua

тел./факс: +38 (057) 703-40-87

703-40-97

703-44-08

Харьковская женская организация **КРОНА**

2007 рік — рік нових можливостей

Тема випуска «Я» № 4 (16)/2006 «ЄВРОИНТЕГРАЦІЯ»

«Україна прагне стати рівноправним партнером у стосунках з європейськими державами, і часто можна почути про «прагнення України увійти в Європу», але ж Україна і є європейською країною в географічному та історичному вимірі. Наша країна уклала Європу іменами своїх синів і дочок протягом багатовікового розвитку, а тому розмови про її неєвропейський статус є недоречними»

Л. Дух
Людина, її права і свободи —
найвища європейська цінність
(стр. 10)

2007 рік у Європі буде проголошено роком рівних можливостей.

Рішення Ради Європи та Європейського Парламенту стосовно цього підтримала 1 червня Європейська Комісія.

Мета цієї ініціативи — проведення заходів, що мають підвищити інтерес європейців до відстоювання своїх прав у боротьбі з проявами дискримінації, підвищити правову свідомість європейських громадян та пропагування рівних можливостей у сферах зайнятості та медичного обслуговування, а також показати, яким чином розмаїття заходів впливає на зміцнення ЄС. Протягом кампанії актуальними будуть такі теми: права, представництво, усвідомлення і взаємоповага.

Рік рівних можливостей зосередиться на боротьбі з дискримінацією на гендерному, етнічному, релігійному, віковому ґрунті.

У зв'язку із проголошенням курсом євроінтеграції України гендерне питання, що є пріоритетним у Євросоюзі, набуває особливого значення в політичних процесах нашої держави. Дотримання Україною гендерних стандартів є не лише яскравим показником демократизації суспільства, а й необхідною умовою для вступу в Європейське співтовариство.

Партнер по распространению
Харьковская городская художественная галерея
<http://www.artportal.org.ua>, www.mgallery.kharkov.ua

Финансовая поддержка

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
Фонд им. Генриха Белля, Германия
(представительство в Польше)
www.boell.pl

Управление труда и социальной защиты населения
Харьковского городского совета

Директор
Людмила Пуслякова
Редактор
Татьяна Исаева
Редакционная коллегия
Инна Лазарук
Лариса Жигачева
Корректор
Йолиана Страшнюк
Иллюстрации, дизайн, верстка
Мария Черная

Содержание

ПОД СЕНЬЮ «КРОНЫ»

- 2 О. Плехотнік Дещо про фемінізм,
або «чи такий страшний чорт, як його малюють?»
5 М. Богачевська-Хом'як Звернення до українських
жіночих організацій
6 Н. Батракова Автостоп з ґендером

ЄВРОИНТЕГРАЦІЯ

- 8 Т. Трацевич Європейська інтеграція крізь
призму якості життя
9 О. Грінченко Український шлях
до європейських стандартів якості життя
10 Л. Дух Людина, її права і свободи —
найвища європейська цінність
12 А. Коновалов Молодіжна політика
в контексті євроінтеграції
13 М. Золкіна Крок до зірок
14 А. Скурбати Членство України в Совете
ООН по правам человека: большие надежды

ОБЩЕСТВО И ГЕНДЕР

- 17 Закінчення? Початок!
Підсумкова конференція проекту «Участь жінок
у громадсько-політичному житті»
18 О. Кісь Кого оберігає Берегиня,
або матріархат як чоловічий винахід
24 Е. Луценко Проблеми встановлення
гендерної рівноваги в Україні
25 С. Павличко З книги «Фемінізм»
26 М. Скорик Наталія Чухим Біографічний нарис

ГОСТЬ «Я»

- 29 Наталка Самолєвська про «незручну тему»: інтерв'ю

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ

- 32 Комплексный гендерный подход: шведская версия
32 www. ґендерна рівність в Україні і в світі

ДЛЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

- 33 В. Перепеченко Битвы на ниве третьего сектора

Дещо про фемінізм, або «чи такий страшний чорт, як його малюють?»

ОЛЬГА Пляхотнік

кандидат філософських наук. Викладачка кафедри філософії Національного аерокосмічного університету «ХАІ». Співробітниця Харківського центру гендерних досліджень. Запрошена дослідниця Університету Іллінойсу в Урбена-Шампейн (США). Магістрантка програми з гендерних досліджень Європейського гуманітарного університету (Литовська Республіка). Співробітниця ХЖО «Крона».

У вересні цього року ХЖО «КРОНА» провела надзвичайно цікавий захід — Літню школу для лідерок жіночого гендерного активізму «Український шлях до гендерної рівності». У Школі взяла участь 25 учасниць — лідерки громадських організацій, журналістки, дослідниці, держслужбовці. Прес-реліз про цю подію було широко розповсюджено в українських ЗМІ. Але мені хотілося б розповісти про одну з тем, яка стала предметом кількадевного обговорення та дискусії: це тема фемінізму на українських теренах. Відразу скажу, що далеко не кожна з учасниць Школи може назвати себе феміністкою, і розуміння цього слова теж у кожної своє. Тому я вирішила трохи помірковувати над тим, про що ми говорили, і не тільки. В нижче наведеному тексті я частково відображу думки, що виникли під час обговорень і належать не мені — тому я наперед дякую всім учасницям Школи і перепрошую, що не можу коректно посилатися на когось із них особисто.

Чому фемінізм?

...Якщо на початку 90-х фемінізм для пострадянської України був одкровенням, то сьогодні — через півтора десяти років — став «об'єктивною реальністю», а відношення до нього в багатьох випадках слугує фактором ідентифікації та самоідентифікації...
А. Улюра

В сучасному пострадянському суспільному, медійному та інтернет-просторі фемінізм — одна з «найгарячіших» тем. Навколо неї розгортаються найбільш пристрасні дискусії на інтернет-форумах. Аналітичні (або лише з претензією на аналітику, що трапляється частіше) статті про фемінізм та феміністок пригортають до себе увагу яскравими анонсами на обгортках гламурних журналів. Фемінізмом лякають і його бояться, його критикують (не пояснюючи, як правило, що це таке) і від нього відхрещуються, про нього пишуть у шлюбних оголошеннях «Шукаю дружину, не-феміністку»...

Проте існує проблема: залишається незрозумілим, що мають на увазі журналістки, аналітики і взагалі посполиті громадяни, вживаючи слово «фемінізм». І що воно таке є насправді. І як воно пов'язане з жіночим активізмом та «гендерним питанням». Нижченаведений текст претендує на спробу пояснення змісту поняття «фемінізм», а також містить роздуми на тему, чи існує фемінізм в Україні, і якщо так, то в якому вигляді.

Що воно таке?

Поняття «фемінізм» (feminisme, від латинського femina — жінка) має зовсім недовгу історію — його винахід приписується на початку XIX ст. французькому теоретику соціалізму Шарлю Фур'є (проте за іншою версією — Еліс Россі). За визначенням «Словника гендерних термінів», фемінізм визначається як *тео-*

рія рівності статей, що лежить в основі руху жінок за визволення. Частіше за все його трактують більш широко — як різного роду дії на захист прав жінок, що ґрунтуються на уявленнях про правову рівність статей (в цьому випадку термін може вживатися як синонім *жіночого руху*)»² (курсив мій — О. П.).

Крім двох наведених, я би ввела третій вимір фемінізму — екзистенціальний, де фемінізм виступає особистою філософією, глибинним внутрішнім переживанням. Хоча тут я усвідомлюю певний парадокс: неможливо мати всередині себе певний (феміністський, наприклад) світогляд і нічим не проявити його назовні. Тоді, виходячи у зовнішній план, екзистенціальний фемінізм може бути вираженням або в (соціальну) дію, тобто стати елементом *руху*, або у формі ідеального об'єкта, смислу (наприклад, у витворі мистецтва чи філософії) і вписатися тим самим в систему *ідеології*.

Тобто, підсумовуючи: фемінізм як явище є багатолитим. Це і теорія, й ідеоло-

¹ Улюра А. Карнавалізація фемінізму в сучасній українській літературі // <http://www.inf.by/fc/15.htm>

² Клименкова Т. Фемінізм // Словарь гендерных терминов / www.owl.ru

гія, і суспільний рух, і навіть, власне, особистісна внутрішня філософія. Вона спрямована на визнання рівних прав жінок на все те, на що мають права чоловіки. Коли говорити про боротьбу, то йдеться не про війну жінок з чоловіками (на жаль, дуже поширена думка про те, що «феміністки проти чоловіків»); насправді йдеться про боротьбу із системою суспільного устрою, спроби її змінити.

Однак слід одразу прояснити, що безглуздо говорити про фемінізм як про щось таке, що має початок і може бути (успішно) закінченим — наприклад, з досягненням повної гендерної рівності. Провідні теоретики фемінізму визначають останній як радше утопічний проект: ні на остаточну перемогу фемінізму, ні на встановлення повної гендерної рівності сподіватися не варто. Тому сьогодні актуальним (і для мене теж) є розуміння фемінізму як «неустанної критичної дії» (Джоан Скотт), тобто постійного руху в напрямку до мети: нехай мета є утопічною, проте, рухаючись до неї, ми покращуємо своє життя.

Крім того, вказане поняття покриває настільки широкий спектр різноманітних ідеологій і практик, що більшість теоретиків вважають неправомочним вживання слова «фемінізм» в однині, а тільки як «фемінізми». Про «фемінізми» говорять, щоб позначити просторово-національні локації цього руху й ідеології, наприклад: західні білі фемінізми; фемінізми третього світу (фемінізм кольорових жінок, чорний фемінізм у США, мексиканський/латиноамериканський фемінізм, арабський фемінізм); постсоціалістичні та посткомуністичні фемінізми Східної Європи. Також іноді «фемінізмами» називають його різні напрямки — радикальний, ліберальний, постмодерністський та інші (існує декілька класифікацій). У фемінізмі (фемінізмів) уже є своя історія, свої теорії та класики. Зацікавлений читач легко знайде цю інформацію в бібліотеках, в Інтернеті або в гендерних ресурсних центрах.

Як пов'язаний фемінізм з класовим устроєм?

³ С. Сененко, /Дзеркало тижня, 2004. — № 51 (526)

⁴ Кіс О. Кого оберігає Берегиня, або матріархат як чоловічий винахід // Дзеркало тижня, 2005. — №15 (543).

Суспільно-політичним підґрунтям фемінізму вважають ліберально-демократичну доктрину, а суспільною групою, що є носієм та виразником ідеології фемінізму та феміністського руху — так званий «середній клас». Отже, питання про те, чи є (або є можливим) фемінізм в сучасній Україні, вирішується в тісній залежності від того, чи панують в нас ліберально-демократичні цінності в політичному й суспільному житті і чи є у нас досить міцний впливовий середній клас. Як пише про це С. Сененко, «український фемінізм існує — приблизно так само і на тих же засадах, що й український середній клас. Більше того, як показує історія західної демократії, фемінізм є «природною» ідеологією саме середнього класу...»³

Питання про клас видається мені принципово важливим ось чому: до сьогодні складається ситуація, коли на захист рівних прав жінок стає численна жменька інтелектуалок — як правило, жительок великих міст з хорошою освітою, знанням іноземних мов і доступом до інформаційних та фінансових ресурсів. В той же час основна маса тих, хто від безправ'я найбільше потерпає, вирішують зовсім інші проблеми (як правило, пов'язані із щоденним фізичним виживанням). Слова класика про декабристів «Страшно далеко вони від народу» сповна можуть бути віднесеними до сучасних українських феміністок.

» Суспільно-політичним підґрунтям фемінізму вважають ліберально-демократичну доктрину, а суспільною групою, що є носієм та виразником ідеології фемінізму та феміністського руху — так званий «середній клас»

Яке ставлення до фемінізму в політиці?

Наївне, мабуть, запитання: варто подивитися на український політичний бонд, щоб побачити очевидну відповідь. До сьогодні Україна ще не знала феміністських налаштованих правителів. Навіть ті жінки, що потрапляють до Верховної Ради, захищають інтереси кого завгодно, але не жіноцтва як соціальної групи. Навпаки, в інтерв'ю та публічних виступах вони різко відмежовуються від будь-яких зв'язків з феміністичним рухом, вибираючи стратегію «нормативної жіночності». Так, наприклад, за словами О. Кіс, экс-прем'єрка Юлія Тимошенко «зовсім не вважає себе представницею жіночих інтересів у політиці. Якраз навпаки: у кожному зручному випадку вона заперечує будь-яке відношення до жіночого руху чи, Боже збав, фемінізму»⁴

Тому тема жінок у політиці, гендерного квотування і т.п. автоматично відносяться до сфери «негативного впливу фемінізму». Не дивно, що самі жінки віддають перевагу створенню професійних та громадських організацій (в тому числі недержавних) — наприклад, в переліку різних українських НДО на порталі www.civica.gov більшість їх директорів — жінки).

Чи є фемінізм «історично природним» для українських жінок?

В Україні сьогодні склалася досить парадоксальна ситуація з феміністськими ідеями (або ідеями гендерної рівності). З одного боку, про-європейський політичний курс держави сприяв прийняттю прогресивного за суттю закону «Про рівні права та можливості жінок та чоловіків» («Я» вже писав про цей закон неодноразово).

Проте в суспільній свідомості панує уявлення про начебто споконвічний «фемінізм», що був притаманний українському суспільству, — міф про «український матріархат». Важливою складовою сучасної національної ідеології є історичний образ української жінки-Берегині — сильної, владної, рівноправної з чоло-

віками (особливо в порівнянні з більш поневоленням російським жіноцтвом). Проте чи має ця ідея реальне історичне підґрунтя? Фахівці твердять, що ні, і неодноразово доводять це у своїх дослідженнях (наприклад, це робить дуже шанована мною колега зі Львова, історик Оксана Кісь). Ці ж дослідниці й дослідники переконані, що мф про «український матриархат» є надзвичайно шкідливим для просування в Україні ідей гендерної рівності — мовляв, якої рівності ви, жіночки, добиваєтесь, коли ви й так історично владні й сильні?.. Отже, Берегиня та її культ реально стають на заваді руху до гендерної рівності.

Чи є фемінізм в Україні?

Сучасні теоретики феміністської теорії дотримуються різних думок щодо того, в якому вигляді можливий фемінізм в пострадянських країнах, зокрема, Україні. Деякі з них мають досить скептичне відношення до проблеми, вважаючи, що українське суспільство (і, зокрема, жіноцтво) чинить опір «експортуванню» фемінізму західного взірця як чужого, незрозумілого. Інші переконані в тому, що найбільш перспективний пострадянський шлях — це різного роду практики жіночого активізму, не обов'язково спрямовані до феміністських цілей: «жіноча суб'єктивність змінюється повільно, особливо коли соціальний контекст цьому не сприяє, якщо немає феміністського дискурсу, розвинутого жіночого руху, традицій участі в суспільному житті, а в суспільній свідомості є досить міцними гендерні стереотипи»³

Чи існує в Україні фемінізм як громадський рух? Якщо перевірити за базою даних Українського Жіночого Фонду (<http://portal.uwf.kiev.ua>), з 261 зареєстрованих там жіночих організацій лише 2 містять слово «феміністична» в своїй назві і ще 3 використовують слово «фемінізм» у формулюванні місії. Тобто з формальної точки зору — ні, не існує.

» Критерієм власне феміністичної діяльності може бути такий момент: фемінізм прагне осмислити і трансформувати гендерну систему суспільства як таку

В 1994 р. в одному із своїх інтерв'ю С. Павличко стверджувала: «Сьогодні в Україні зрілого феміністичного руху нема. У нас є жіночий рух — навіть багато різних «рухів», однак усі вони здебільш антифеміністичні, тобто питання суспільної, політичної, економічної рівності в суспільстві вони не обстоюють»⁴. Чи змінилась ситуація за останні 12 років?

Я певна, що ні. Так само — потужний жіночий рух (чи скоріше — активізм, бо рух — це коли всі йдуть приблизно в один бік, а в нас кожна організація рухається сама по собі). Проте лев'яча частка цього активізму має соціальну зорієнтованість — благодійність, опікування сиротами, хворими, престарілими, потерпілими від насильства та трафіку і т.п. Деякі оптимістично налаштовані дослідники називають таку діяльність «практичним фемінізмом», проте я би її до фемінізму не відносила (так само як і представниці таких організацій від цього слова постійно відхрещуються).

Як вирізнити фемінізм серед жіночого активізму?

Критерієм власне феміністичної діяльності може бути такий момент: фемінізм прагне осмислити і трансформувати гендерну систему суспільства як таку. Лише поодинокі невеличкі групи теоретиків і практиків намагаються в Україні це зробити. І це досить сумна обставина для українського фемінізму як суспільного руху.

Чому така ситуація видається мені й моїм колегам серйозно небезпечною? По-перше, тому що згаданий вище «соціально орієнтований жіночий активізм» виконує ту роботу, яку насправді мала би виконати держава. Тобто ці

жінки «латають» соціальні дірки, а влада їх брутально використовує, продовжуючи нехтувати болючими соціальними питаннями. По-друге, зосередженість жіночого активізму переважно в соціальній сфері слугує не руйнації, а навпаки, закріпленню гендерного стереотипу про роль жінки: хай займається, мовляв, «сірими та убогими», це ж суто жіноча справа. Внаслідок цього ідеї про жінок у високій політиці або на вищих щаблях бізнесу виглядають дико й екзотично.

Що ж нам (феміністкам) робити?

Традиційне (майже за Чернишевським) запитання містить підтекстом додаткове «в умовах, що склалися». На що ми можемо сподіватися?

Я не маю точної відповіді — надто складна й серйозна ця тема. Я можу запропонувати лише версії: з одного боку — чекати встановлення демократії й формування середнього класу, тобто тих передумов, внаслідок яких піднялась, наприклад, друга хвиля феміністського руху у США; з іншого боку — не чекати «об'єктивних чинників», а працювати зараз, сприяючи їх появі.

І тут мені дуже допомогла у пошуках відповіді Літня школа «КРОНИ» 2006 року, про яку я вже згадувала на початку цієї статті. Одна із секцій «Стратегії жіночого (гендерного) активізму» розробила, як на мій погляд, дуже загальні (майже філософські!) стратегії, що можуть стати ефективними не лише для феміністського, але й жіночого активізму в цілому, і навіть будь-якої громадської діяльності як такої. Це стратегії: 1) партнерства і 2) просвітництва. Тобто, співпрацюючи з однодумцями, іншими громадськими організаціями, ЗМІ, владою, науковцями і ведучи широку інформаційно-просвітницьку діяльність, ми можемо відчутно впливати на суспільство... І, може, колись настане час, коли бути феміністом і феміністкою буде модно?..

³ Темкина А. Феминизм: Запад и Россия // Преображение (Русский феминистический журнал). — 1995. — №3. — С. 17.

⁴ Павличко С. Сучасна жінка: образ зовнішній і образ внутрішній // Павличко С. Фемінізм. — К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. — С. 233.

До українських жіночих організацій

Плануючи проведення літньої школи-2006 ХЖО «Крона», організатори вирішили запросити до участі в ній п. Марту Богачевську-Хомяк, дослідницю, авторку численних робіт про жіночий рух. На жаль, вона не змогла взяти участь у роботі літньої школи, але написала листа її учасницям. Ми передаємо цей лист усім українським жінкам, які присвятили себе громадській діяльності.

Я приємно вражена Вашою працею і, мушу щиро признатись, увагою до себе. Жінки, як і багато груп, що роками були підвладними, мають схильність наново починати громадську діяльність від себе. Правда, зазвичай до такого винаходу колеса кожного другого покоління примушували обставини, але це значно утруднювало власний розвиток. При тому, серед українських організацій, тому що залишався зазвичай тільки писемний опис праці, наголошувались жертвенні, патріотичні, ідеалістичні елементи. Такі, само собою, були, але було й важливіше. І «катехиз Кирило-Методіївців» у 1846 році, і заклики Шашкевича десять років раніше, і писання Наталії Кобринської в 1880 роках, і громадська праця Лесі Українки сто років тому наголошували практичні елементи.

Але в історію такі організації ввійшли як суто патріотичні, а їхня громадська праця осталась ненаголошеною. «Батьки» і «творці» нації в загальній свідомості являються як якісь одухотворені істоти. Це, до речі, і під сучасну пору дозволяє на таке доволі примітивне псевдо-роздвоєння — мовляв, схід творить, а захід говорить. А справді воно так, що одні й другі роблять й те й те, але не про все всі знають чи хочуть знати.

Просвіти були й школами не тільки літератури, а й математики і страхових планів. Жіночі організації дбали в першу чергу не про жінок. Свою практичну діяльність проявляли у всіх ділянках життя, а от слід залишився тільки у всеїдеалізованих завітчанних портретах.

Тобто — не стівом єдиним живе чоловік. І не вишивкою, побутом, найкрасивішою мережкою. Все це потрібне, як і потрібна молитва, і висока культура. Але ці цінності — не манна небесна.

Тому мені так відродно, що Ви, не забуваючи власної історії і зберігаючи власну культуру, збагачуєте свій народ своєю працею.

Коли тридцять років тому я починала вивчати історію жіночих рухів в Україні, виглядало, що це екзотична тема десь на межах наукових горизонтів і взагалі без практичного застосування.

Сьогодні в Україні паралельно розвивались як і жіночі громадські організації різних профілів праці, так і слабше, але зростає, академічне зацікавлення гендерними науковими підходами. Жіночі громадські організації пробиваються у медійний простір — не так часто і не так об'ємно, але пробиваються. Науковці, які вивчають гендерні підходи, ще не вповні освідомили свою силу чи спільність інтересів.

В додатку в Україні злились дві «пихаті» традиції Середньої Європи — титуломанія та якесь незрозуміле чекання на вирішення проблеми «згорі». Результат цієї суміші — розповсюджене невміння чи неохота до справжньої співпраці. А з того всі терплять.

Я завжди намагалась писати так, щоб пересічна інтелігентна людина могла зстановитись над моїми думками. І працювала так, щоб був хоч якийсь малий хосен з моєї праці.

Рідко якому науковцеві вдається бачити втілення своїх зацікавлень. Я щаслива, що змогла хоч крихітку причинитись до розвитку жіночих організацій та гендерних студій в Україні. Велике Вам усім спасибі. Їдемо далі рука в руку. Так затишніше.

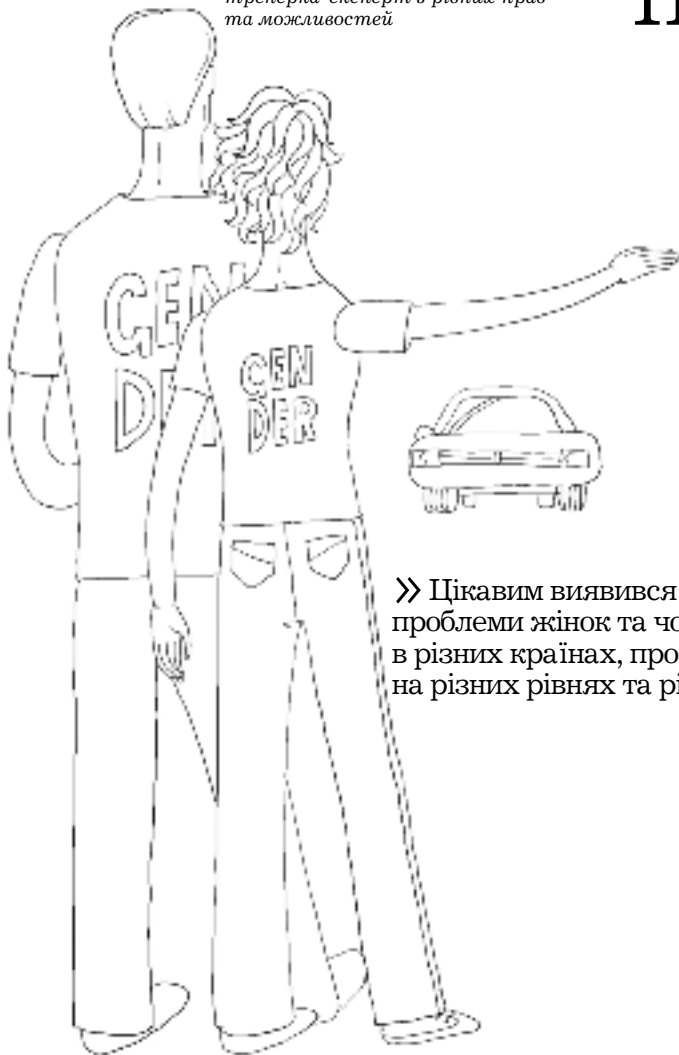
Сили і наснаги Вам у всіх галузях Вашої праці.

Хоч я остаточно кидую працю в Україні, але не покидаю України. Коли у мене буде більше вільного часу, обов'язково найду привід особисто відвідати Вас.

Марта Богачевська-Хомяк, директор Програми ім. Фулбрайта в Україні. Фулбрайтівський науковець 1976 року в Польщі, 1992-1993, 1997-1998 рр. в Україні в Києво-Могилянській академії та Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка
www.fulbright.org.ua

Автостопом з ґендером

НАТАЛІЯ Батракова,
тренерка-експерт з рівних прав
та можливостей

» Цікавим виявився той факт, що проблеми жінок та чоловіків є однаковими в різних країнах, просто знаходяться вони на різних рівнях та різних етапах

рівні. Активне спілкування учасниць, обмін досвідом, порівняльний аналіз ґендерної ситуації в різних країнах створювали атмосферу довіри та ділового настрою. Цікавим виявився той факт, що проблеми жінок та чоловіків є однаковими в різних країнах, просто знаходяться вони на різних рівнях та різних етапах. Так, наприклад, в Росії до сьогодні немає закону про рівні права та можливості для жінок і чоловіків. Причиною тому є ті самі квоти, через які в Україні Закон розглядався і

Нещодавно, а конкретніше у вересні місяці цього року, довелося мені бути учасницею Літньої жіночої школи, яку в рамках програми «Український шлях до ґендерної рівності» організувала Харківська жіноча організація «Крона». Під кроною цієї чудової організації були зібрані жінки із 17 областей України, які поділилися своїм досвідом у впровадженні ґендерної політики в регіонах, активно обговорили і визначили напрями подальшої співпраці. Наступним етапом була участь в міжнародній тренінговій майстерні для тренерів «ґендер — Жінка — Вплив НГО», що проходила у Львівській області. Програма майстерні була розроблена Катрін Вольф, яка працює в організації OWEN (ФРН, Берлін). Цільовою аудиторією майстерні були представниці різних країн: України (найбагаточисельніша група), Комі АР, Дагестанської республіки, Федеративної республіки Німеччина. Майстерня була організована на високому професійному

приймався впродовж шести років. Майстерня завершилася тим, що прийняли рішення: VI міжнародну ґендерну тренінгову майстерню проводити у Чернівцях. З тим і роз'їхалися по домівках.

Ми ж із подругою, яка теж прямувала до Чернівців, вирішили їхати автостопом. Як не як, а попереду було чотири західних області України, тому вирішили провести неофіційне аналітичне ґендерне дослідження. Першим на нашому шляху з'явився старенький «Москвич», за кермом якого сидів приблизно ж такого віку, що й машина, чоловік. Ми вмотилися на задньому сидінні і першими почали розмову. Коротко, наскільки це було можливо, ознайомили водія із ґендерними термінами. Виявилось, що ні про який ґендер чоловік не чув, проте мудро зауважив, що нічого проти немає, якщо його баба, вибачте, жінка, буде мати з ним рівні права. Але якщо б він давав їй більшу пенсію, а не 460 гривень, то й можливостей, мабуть, у неї було б більше. А так одному Богу відомо, як вона умудряється накупити ліків собі та йому, різних харчів та ще на дарунки внукам щось залишити. Робимо для себе висновок, що необхідне економічне підсилення жінки. Подякували балакучому власнику «Москвича» і стали голосувати далі.

Довго чекати нам не довелося, зупинився сріблястий «Опель», за кермом якого була молода жінка, а поруч сидів її чоловік. «Мабуть, одностаттєвий», — подумали ми, що в подальшому підтвердилось. Вони разом вчилися в школі, потім в інституті, наразі разом торгують на ринку в Дрогобичі. Ми ж знову за своє, про ґендерні відносини. Ситуація дещо краща. Всі справи роблять разом, дітей доглядають разом — їх у них двоє, картоплю чистить той, хто має вільний час, посуд теж миють по черзі. Чоловік виявився, виражаючись науковим терміном, ґендерно чуйним. Перейшли на політику — узнали, що їх знайома балотувалася в депутати Львівської обласної ради. Та шансів не було, бо жінок мало, а чоловіків багато, важко пробитися жінці у велику політику, та й грошей багато треба. Зауважуємо для себе, що жінці необхідне політичне підсилення.

З Дрогобича до Стрия їхали майже мовчки, чоловіку було не до розмов, був чимось заклопотаний. Ми ж були раді з того, що не довелося довго стояти на дорозі.

Мікроавтобус «Стрий — Івано-Франківськ» був дуже доречним на нашому шляху. Знайшовши два вільних місця, рушили далі. Я розмовляла з миловидною жінкою, яка їхала до своєї доньки, подруга вела розмову зі студенткою. Короткий курс ґендерного лікбезу зробив свою справу. Жінки замовкли, задумалися кожна про своє, і лише чоловік, який був мовчазним свідком нашої розмови, раптом сказав: «Та хто ж чув про отой ваш закон?» Тут вже я сама для себе зробила висновок, що необхідне правове і культурне підсилення не тільки жінки, а й чоловіка.

Приїхали, як сказав водій, у славне місто — Станіслав (Івано-Франківськ). Чудове західноукраїнське місто зустріло нас привітно і сонячно. Порадившись з супутницею, вирішили заїхати до моєї подруги, яка проживає в маленькому містечку Магдебурзького права, що на Тернопільщині, чоловік якої є мером цього міста. Сказали — зробили. Подруга була дуже рада нашому приїзду, а якщо врахувати, що ми вже зголодніли і потрапили до неї на обід, радість наша була безмежна. Хто про що, а ми про ґендер. Слухав нашу бесіду мер славнозвісного містечка, а далі й каже: «Не мороч, Наталіє мені голову своїм ґендером. На носі зима, проблеми з газом, мазутом, жінки дістали тим, що вимагають відкрити другий дитячий садочок, який перебуває на консервації. Не знаю, за що перше братися». Їхня донька-педагог заявила, що необхідно до вирішення соціальних проблем залучати самих жінок, ось хоча б маму, тому що вони знають краще, де гроші можна зекономити і як зробити так, щоб всім було добре. Я ж подумала, що необхідне соціальне підсилення жінки. Подякували подрузі за гостинність і пішли голосувати на трасу «Тернопіль-Чернівці».

Рейсовий автобус угорського виробництва за віком був уже немолодий, проте їхав доволі швидко. А оскільки людей в салоні було більше половини, то ми вже дали волю своїм знанням та емоціям. Пасажири в автобусі, включившись в нашу жваву дискусію, поділилися навіплі. Дискутували всі: старі і молоді, жінки і чоловіки, студентки і студенти, школярі і школярки. Одні доводили, що жінки і так мають рівні права — про це написано в Конституції. Студентки відстоювали свою точку зору — благо основи ґендеру почали викладати у вузах — про те, що можливості у жінок і чоловіків різ-

» І люди у нас щирі, небайдужі, і молодь у нас активна, прогресивна, і знаходяться точки дотику і порозуміння

ні. Для прикладу приводили Верховну Раду, де всього 8% жінок, а все решта — чоловіки. Тут же задавали питання: чому проблеми жінок повинні вирішувати чоловіки? Чому чоловіки, не дбаючи про своє здоров'я, не дбають про здоров'я нації? Чому економічні умови в країні такі, що жінки повинні їхати на заробітки? Чому чоловіки не хочуть для користі суспільства використати такий цінний жіночий потенціал? Чому? Чому? Чому? Чим би то скінчилося — невідомо, такого розпечення пристрастей не витримав водій автобусу і пригрозив, що всі зараз підуть пішки. Ситуація з рівними правами і можливостями враз стала зрозумілою всім, та й попереду замичали Чернівці. Вийшли з автобусу, подякували всім за участь в дискусії і розійшлися кожен в свою маршрутку.

Виявилось, що не все так погано в нашому королівстві. І люди у нас щирі, небайдужі, і молодь у нас активна, прогресивна, і знаходяться точки дотику і порозуміння. Побільше просвітницької роботи, заходів, які би сприяли активізації жіночої половини, створення кращих економічних та побутових умов — дивись, на наступних виборах вже буде 15% жінок у Верховній Раді, а далі і всі тридцять, як це визначено в Цілях Розвитку Тисячоліття — Україна.

Європейська інтеграція

крізь призму якості життя

«Я» продовжує розмову з ТАМАРОЮ Трацевич, головою Ради Центру прав людини «Древо життя» (м. Харків), головою комісії з європейської та євроатлантичної інтеграції Громадської ради при Харківській обласній адміністрації, членом Координаційної ради Громадської ліги Україна-НАТО.

Остання наша розмова відбулася більше як півроку тому. Які кроки, зроблені вашою організацією, на Вашу думку, матимуть вплив на життя харків'ян?

Зважаючи, що місією нашої організації є участь у розбудові громадянського суспільства, кроки, що ми робимо, спрямовані першочергово на поновлення відчуття відповідальності Людини, Громадянина, який є чи, принаймні, має бути хазяїном в своїй країні. Почну з останніх. У вересні на запрошення Інституту Косцюшки (м.Краків) ми протягом майже тижня знайомилися з польською системою функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування і, зокрема, внутрішнього контролю і аудиту. Перше, на що ми звернули увагу — що міфи про підвищення рівня безробіття та зниження рівня життя поляків після вступу до НАТО та ЄС є не більше ніж міфами. Друге — значно знизився рівень корупції у вищих ешелонах влади. Цьому не в останню чергу сприяв перехід на євростандарти внутрішнього контролю: виявляється, що для того, аби витратити будь-які кошти з місцевого бюджету, замало розпорядження найвищої особи — без підпису внутрішнього, не залежного від місцевої влади аудитора казначейство гроші не видасть. І це відбувається не ПІСЛЯ того, як гроші вже розбазарено. Перехід на упереджувальну систему контролю було однією з вимог щодо приєднання Польщі до Європейського Союзу. Виявилось, що така система контролю для наших можновладців не є новою — політичної ж волі до впровадження поки що не спостерігаємо. Але тепер і громадськість Харківщини дізналася, що євроінтеграція — це в тому числі і зміна стандартів контролю.

Продовжуючи ознайомлення з системою функціонування Європейського Союзу на прикладі наших найближчих сусідів, у листопаді Громадська Ліга Україна-НАТО разом з Інститутом Косцюшки організувала у Кракові семінар для молодіжних лідерів, що беруть активну участь в інформуваних громадськості з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. А в грудні з роботою Європейського Парламенту буде знайомитися ще одна група молоді, переважно з числа учасників Всеукраїнського конкурсу «Європейська та євроатлантична інтеграція очима молоді».

Темою наступного конкурсу мають стати питання якості життя, а точніше, добробуту, що є близьким та зрозумілим кожному громадянину - «соціальна Україна в соціальної Європі».

Курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію є офіційно визнаним пріоритетним вектором розвитку України: засвідчена перевага саме перевірених історією цінностей, які забезпечують як державну безпеку, так і найвищі стандарти у всіх сферах життя Людини, включаючи політичну, соціальну, економічну та інші. Тобто задекларовано таку подальшу модель розвитку суспільства, в якій головним пріоритетом та метою постає Людина з усією розмаїтістю своїх потреб і інтересів. Україна за показниками якості життя, в т.ч. рівня розвитку демократії та громадянського суспіль-

ства, верховенства права, незалежності ЗМІ, разом з економічними, що разом і є критеріями якості життя в країнах ЄС та НАТО, — перебуває на найнижчих щаблях світових рейтингів. Разом з тим, українці не завжди усвідомлюють, чому зовнішній курс направлений саме на ЄС та НАТО, а тому і байдужі або ж вороже налаштовані до того, як цей курс буде реалізовуватися.

Ініціюючи обговорення проблем, що стосуються нашого майбутнього, Центр прав людини «Древо життя» в рамках програми «Європейська та євроатлантична інтеграція крізь призму якості життя», підтримуваної Міжнародним фондом «Відродження», проводить публічні заходи як на всеукраїнському рівні, так і в «глибинці» — малих містах та селах — та видає посібники та збірки матеріалів, таким чином намагаючись наблизити інформацію до людей — саме тих, хто має зробити усвідомлений, зважений вибір на референдумах. Проект же наступного року — «Харківська громада отримує інформацію про діяльність місцевого уряду у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції». Учасники — всі ми.

З обома збірками Центру прав людини «Древо життя» — «Європейська і євроатлантична інтеграція крізь призму якості життя» та «Європейська і євроатлантична інтеграція очима молоді» всі охочі можуть ознайомитись в обласній бібліотеці. Сьогодні ж ми пропонуємо доповіді з круглого столу «Людина, її права і свободи в контексті євроінтеграції».

Український шлях до європейських стандартів якості життя

ОЛЕКСАНДР Грінченко,
викладач Харківського
обласного науково-
методичного інституту
безперервної освіти

Мета соціально-економічної політики України — підвищення якості життя населення, забезпечення прав і свобод громадян, створення можливостей для вільного розвитку особистості на основі сталого зростання.

Соціальні умови населення країн оцінюються за індексом людського розвитку, що визначається як третина суми індексів тривалості життя, рівня освіти і скорингованого ВВП країни на душу населення. Це є інтегрований показник, який використовується для оцінки можливості людини в окремій країні прожити довге та здорове життя, здобути освіту, отримати доступ до засобів, які забезпечують гідний і якісний життєвий рівень.

Українська людина-працівник має високий рівень освіти, широку загальну культуру, глибоку професійну підготовку і спеціальні знання, творче ставлення до праці. На жаль, перелічені якості значною мірою залишаються незадіяними. Як праця, так і заробітна плата не відповідають вимогам сучасного суспільства і економіки. Для досягнення європейських стандартів життя необхідно, щоб на кожного громадянина за його реальною купівельною спроможністю припадало виробленого і наданого в послугах втричі більше, ніж зараз.

За останні роки в Україні спостерігались такі позитивні зрушення: збільшення ВВП і реальних доходів населення; низький рівень інфляції; пожевлення інвестиційних процесів; стабільний курс гривні; позитивне сальдо платіжного балансу; розширення кредитування реального сектора економіки; накопичення валютних резервів; виконання зобов'язань зі сплати зовнішнього боргу.

В той же час поки що не ліквідовані негативні фактори, які стримують соціально-економічний розвиток, серед

яких слід відзначити: недосконалість бюджетної політики та слабкість виробництва; недостатність фінансування соціально-гуманітарної сфери; значна диференціація доходів населення та досить високий рівень бідності; незбалансована система пільг та субсидій у сфері соціальної допомоги; недостатня роль малого підприємництва; низька ефективність приватизаційних програм; недостатній розвиток фінансово-банківської системи, фондового і страхового ринку; несприятливий інвестиційний клімат.

Таким чином, в Україні на сьогодні спостерігається фінансова, економічна і політична стабільність, але майже не враховуються матеріальні і духовні потреби конкретної людини, інтереси її розвитку і здоров'я. Тому у соціальній сфері головним завданням має стати цілеспрямоване забезпечення надійних передумов реалізації прав та свобод громадян у всіх її виявах, утвердження середнього класу, значне обмеження загрозливої диференціації доходів населення та подолання бідності. Ідеться не лише про істотне посилення соціальної спрямованості курсу реформ, а й про її перетворення на важливий інструмент прискорення економічного зростання, зміцнення злагоди і порозуміння в суспільстві.

Проте зробити це без глибокої демократизації суспільства, консолідації влади і народу, формування у населення усталених ціннісних орієнтирів буде неможливо.

Про свою європейську ідентичність Україна зможе говорити, коли влада володітиме культурою законотворчості. Європейський тип культури має бути і в стосунках різних гілок влади, і в стосунках між владою та суспільством. Побудова в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки європейського типу — визначальний чинник посилення успішної привабливості реформ, забезпечення їм широкої громадської підтримки, утвердження сучасних європейських стандартів рівня життя як складової якості життя.

Мета політики сусідства, що була запропонована Україні, — створення протягом 10-15 років спільного ринку, тобто умов для реалізації чотирьох свобод — вільного пересування товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Інтеграція має ґрунтуватися на економічній готовності країни і здійснюватися поетапно — членство в СОТ, зона вільної торгівлі, митний союз і, нарешті, єдиний ринок. В той же час в документах ЄС немає чіткого зрозумілого місця для перспективи членства для України, хоча наша країна, зважаючи на свою європейську культуру і традиції, високий рівень освіти, багаті природні ресурси, вигідне географічне положення, має право на амбіції щодо вступу до ЄС.

Україна зможе посісти належне місце в Європі і світі за умови опанування інноваційного шляху розвитку, підвалини якого мають бути закладені в процесі структурної перебудови економіки. Тільки таким чином можна змінити сировинний вектор розвитку економічних процесів, що стихійно формуються нині. Відтак основою стратегічного курсу, його базовим принципом має стати реалізація державної політики, спрямованої на запровадження інноваційної моделі структурної перебудови та зростання економіки, утвердження України як високотехнологічної держави. Наявний інтелектуальний та науково-технічний потенціал дає підстави на це розраховувати. За розрахунками Світового банку саме людський капітал обумовлює більшу частину економічного зростання в країнах з перехідною економікою. У поєднанні з завданнями європейської інтеграції така мета могла б лягти в основу не лише економічної стратегії держави, а й політичної консолідації нації.

Ми зможемо побудувати ефективну економіку на основі необмеженого розвитку підприємництва та ініціативи громадян, ґрунтованих на новітніх технологіях. Український шлях до добробуту, справедливості й духовності пролягає через демократію, соціально справедливе, правове «суспільство знань». Це і буде українським шляхом до прогресу і добробуту, до справедливості і гуманізму.

Людина, її права і свободи — найвища європейська цінність

ЛЮДМИЛА Дух,
ст. викладач кафедри
краєзнавства
та культурології, ХОНМІВО

*«Ми європейці, і я з гордістю це говорю, незалежно від того, чи є ми
у Європейському Союзі, чи ні. Я упевнений, що нинішнє покоління
політиків приведе рамки ЄС до рамок географічної Європи»
Президент України В.А. Ющенко (з виступу у Франції 22 червня 2005 р.)*

Одним із основних наслідків отримання Україною незалежності є усвідомлення громадянами нашої держави її ролі та місця в Європі і в світі.

Україна прагне стати рівноправним партнером у стосунках з європейськими державами, і часто можна почути про «прагнення України увійти в Європу», але ж Україна і є європейською країною в географічному та історичному вимірі. Наша країна уславила Європу іменами своїх синів і дочок протягом багатовікового розвитку, а тому розмови про її неєвропейський статус є недоречними.

Сучасний етап української історії — це період подолання багатьох бар'єрів, упереджень та стереотипів, зокрема — стереотипу меншовартості українця.

Інтеграція — сукупність процесів, спрямованих на консолідацію, злиття суспільних, політичних, військових, економічних структур або етносів у рамках однієї чи кількох держав з метою протидії деструктивним внутрішнім і зовнішнім чинникам; це наслідок і форма прояву інтернаціоналізації всього суспільного життя — однієї з провідних тенденцій світового цивілізаційного розвитку, якому належить важливе місце у житті європейських держав з другої половини ХХ століття.

Інтеграційний процес в Європі пройшов уже ряд стадій розвитку: 1948 р. — створення Оборонної Організації Західного Союзу, 1957 р. — оформлення ЄЕС — Європейського Економічного Співтовариства, 1992 р. — підписання Договору про Європейський Союз.

7 лютого 1992 р. у нідерландському місті Маастріхті міністри закордонних справ та міністри фінансів країн — членів ЄЕС (Бельгія, Данія, Люксембург, Нідерланди, Італія, Ірландія, Португалія, Греція, Франція, Німеччина, Велика Британія) підписали Договір про Європейський Союз, що передбачає поє-

тапну трансформацію ЄЕС у новий економічний, валютний, а в перспективі і політичний Європейський Союз. Метою діяльності ЄС є розвиток економічної інтеграції, здійснення єдиної політики у відносинах з іншими країнами, створення європейської ва-

люотної системи, єдиного внутрішнього ринку. Прийнято програму довгострокового стратегічного розвитку Європи, що передбачає: впровад-

ження єдиної валюти — «євро»; часткову відмову від суверенітету в галузі зовнішньої та військової політики; розширення прав основних інститутів Європейського Союзу — Ради міністрів культури, охорони здоров'я; створення єдиного євроуряду. Якщо здійсниться практична реалізація ідей, Європейський Союз перетвориться на економічну наддержаву, яка політично значною мірою реалізує ідею Сполучених Штатів Європи.

За цих умов Україні доцільно принципово і стабільно розгля-

дати перспективу загальноєвропейської, а далі й трансатлантичної інтеграції цілковито здійсненою, а проходження етапу ринкових перетворень і суспільної демократизації держав Центрально-Східної Європи і колишнього СРСР на засадах верховенства міжнародного права обов'язковою передумовою приєднання до інтеграційних процесів на теренах економічно розвинутих країн та водночас зміцнення європейської і загальносвітової стабільності.

Україна стратегічно зацікавлена в реалізації домінуючої серед західноєвропейської і північноамериканської спільної думки про те, що першочерговою метою політичного курсу держави на перехідному етапі має бути створення механізмів та інститутів сприяння демократичному процесу та забезпечення громадянських прав і прав людини. Лише на цій основі можливе успішне подолання колишнього розколу Європи та недопущення нових поділів і відновлення ворогуючих або нестабільних політичних систем.

Характерною особливістю нинішнього етапу є зближення України з Європейським Союзом, що знаходить своє підтвердження у підписанні партнерських документів. Так, у 1994 р. лідери Євросоюзу й України уклали угоду про партнерство та співробітництво (УПС). У наступні роки були підписані галузеві угоди між Україною і ЄС, вони ґрунтуються на принципах партнерства, політичного діалогу, передбачають співпрацю у багатьох галузях суспільної діяльності.

Україна — НАТО. Важлива подія у відносинах України — НАТО сталася 7 травня 1997 р.: у Києві було відкрито інформаційний центр НАТО (це перший центр у країні, що не входить до альянсу). Центр покликаний оперативно надавати достовірну поточну та узагальнюючу інформацію про справи в НАТО. З відкриттям цього центру почалася структуризація відносин по лінії Київ — Брюссель. Зацікавленість сторін формуватиме стосунки, що їх офіційні особи називають особливим партнерством, яке визнає міжнародну вагомість України та її безперечний потенціал у європейській безпеці.

29 травня 1997 р. у Сінтері (Португалія) парафоровано Хартію про особливе партнерство НАТО з Україною. Країни — члени альянсу визнали Україну частиною нових демократій Центрально-Східної Європи. На цій церемонії були присутні міністри всіх 16 країн — членів НАТО, які брали участь у засіданні Північноатлантичної Ради. Президент України та глави держав і урядів підписали Хартію про особливе партнерство на саміті НАТО в Мадриді в липні 1997. Указом Президента України від 15 вересня 1998 р. створено Місію, до складу якої входять два основних структурних підрозділи — Політична секція на чолі з радником та Військове представництво на чолі з військовим представником, який за посадою є військовим радником глави Місії. Основним завданням Місії є забезпечення реалізації політики України у відносинах з НАТО; представництво України при НАТО, її органах та підтримання з цією організацією офіційних відносин; забезпечення постійних контактів з політичними і військовими структурами НАТО, представництво України в РЕАП та її органах; участь у роботі органів РЕАП, Програмі НАТО «Партнерство заради миру», Комісії Україна — НАТО, Спільної групи Україна — НАТО у сфері планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру, Спільної робочої групи з питань військової реформи та інших спільних органів.

НАТО відстоює принципи стабільності й недоторканності кордонів держав-членів, гарантує їм територіальну цілісність. На відміну від окремих політичних сил сусідніх держав, НАТО визнає територіальну цілісність, кордони України та її демократичний вибір. Виходячи з цього, Рада національної безпеки і оборони України оголосила курс на майбутній вступ України в НАТО.

» Україна бачить майбутнє Європи як континенту, об'єднаного суспільними і людськими цінностями, керівними структурами й інститутами

Коло національних інтересів України щодо розвитку трансатлантизму базується на принципі поступового «наближення» до Європи при одночасному втіленні в життя основних положень масштабного українсько-російського договору. Україна бачить майбутнє Європи як континенту, об'єднаного суспільними і людськими цінностями, керівними структурами й інститутами. На сучасному етапі розвитку України має стати розуміння її громадянами місця і ролі України у співтоваристві європейських держав; усвідомлення того, що не лише Європа має щось зробити для України, але й Україна здатна багато чим поділитися з європейцями, що наша держава відома Європі як «незалежна, суверенна», яка прагне до демократії, до побудови громадянського суспільства і правової держави.

Європейський досвід ставлення до людини як найвищої цінності, пріоритет загальнолюдських цінностей над національними є повчальним і є бажаним для реалізації в Україні, має відбутися трансформація свідомості в українському суспільстві в розуміння, що має бути:

- » пріоритет суспільства над державою, громадянських прав над державними законами;
- » визнання людини, її прав і свобод найбільшою суспільною цінністю;
- » економічна, ідеологічна, політична свобода громадян та їх добровільних об'єднань;
- » ринкові відносини, подолання відчуження людини від засобів виробництва та результатів її трудової діяльності;
- » наявність розвиненої соціальної структури та відповідна система представлення їх інтересів через політичні партії, громадські організації, рухи тощо;
- » плюралізм і толерантність в усіх сферах суспільного життя;
- » надійна та ефективна система соціального захисту;
- » усвідомлення особою інтересів суспільства і держави.

Молодіжна політика в контексті євроінтеграції

АРТЕМ Коновалов

*віце-президент Харківської спілки студентської молоді,
член Колегії Всеукраїнської студентської Ради при
Міністерстві освіти і науки України
координатор Постійної робочої групи з питань освіти та
науки, розвитку шкільного та студентського
самоврядування Обласної ради з питань молодіжної
політики при ХОДА,
керівник ТО Харківської області Української асоціації
студентського самоврядування.*

Сучасне українське суспільство спрямоване на досягнення нової якості життя громадян, запровадження соціальних, економічних і демократичних європейських стандартів життєдіяльності людини. Проведення Україною курсу реформ буде ефективним і успішним лише за активної участі молоді у цьому процесі, оскільки саме молоде покоління українців виконує такі важливі соціальні функції, як:

- » успадкування та розвиток досягнутого рівня розвитку суспільства та держави
- » несення функції соціального відтворення, що відповідає за збереження та спадкоємність розвитку суспільства

» Говорити про молодіжну компоненту державної політики можна суто формально

Тому проголошення найважливіших пріоритетів розвитку молодіжної політики є стратегічним завданням держави. Саме такими глибокими та непідробними словами починається проект Національної доктрини молодіжної політики України. Нові постулати й обрії українського вибору ставлять перед владою та суспільством вимоги нових підходів і стандартів щодо, зокрема, якості життя. Здається, що не остання роль у цьому процесі має належати молоді — потужному людському ресурсу і рушійній силі суспільства. Що взагалі визнається в нашій країні європейським вибором стосовно молоді? Шукаємо відповідь. Європейська інтеграція, як стратегічний напрям розвитку нашої держави, передбачає формування державної молодіжної політики, орієнтованої на кращі європейські та світові взірці демократичного розвитку суспільства, безгубного становища молоді, створення розумів для її самореалізації. Європейський вибір для української молоді реалізується через такі складові:

- » Освіта — інтеграція знань про Європу та європейські цінності до системи формальної та неформальної освіти; розробка навчальних курсів,

- програм, реалізація проектів, організація співробітництва з навчальними закладами європейських країн; студентського та учнівського обміну через державні та міжнародні програми; приєднання до Болонського процесу, узгодження відповідних норм і стандартів;
- » Медицина — приведення стандартів медичного обслуговування до європейського рівня; створення розумів для забезпечення здорового способу життя;
- » Культура — рівний доступ до кращих європейських культурних цінностей, збагачення та примноження спільної європейської спадщини через примноження національних цінностей;
- » Ринок праці — приведення стандартів ринку праці (робочих місць, трудових відносин, законодавства, норм та інших чинників) до європейських зразків;
- » Громадянське суспільство — утвердження громадянських цінностей демократичного суспільства серед молоді.

Але який інструментарій молоді надає Україна і який готова надавати Європа в процесах прийняття рішень, громадському житті, наприклад, на локальному рівні, тобто в регіонах? Європейський підхід припускає роз-

виток системи навчання молоді з питань участі в житті суспільства, постійне інформування її, надання засобів комунікації, підтримку молодіжних проектів і визнання готовності молодих людей присвятити себе службі суспільству та волонтерству. Участь у житті суспільства можна вважати повноцінною лише в тому випадку, якщо визнається роль молоді в політичних партіях, профспілках і громадських об'єднаннях і, найголовніше, коли починаються зусилля для того, щоб сприяти формуванню молодіжних об'єднань за участю і силами самих молодих людей. Такі ж підходи формально існують і в Україні, але їх гарантованість лишається не на законодавчому (юридичному) рівні, а лише на суспільно-відповідальному (моральному). До того ж усі вищезазначені українські засади та норми розроблялися вже без належної участі молоді взагалі. Тож говорити про молодіжну компоненту державної політики можна суто формально. Владі варто розвивати принцип Ради Європи спільного управління та систему прийняття рішень разом із молоддю та молодіжними організаціями з питань, що стосуються молоді. Насамкінець задля «проходження непробивних стін» щодо підвищення ефективності участі молоді в процесах прийняття рішень на локальному рівні треба:

- » якнайглибше долучити молодь, молодіжні НУО до обговорення, розробки та лобювання нормативно-правових актів стосовно молодіжної політики, гарантії молоді в процесах прийняття рішень на державному та місцевому рівнях;
- » поліпшити інформування державою молоді, молодіжних НУО щодо засад внутрішньої молодіжної політики України та європейських підходів (Рекомендація №(90)7 Комітету міністрів РЄ щодо інформування та консультування молодих людей у Європі, прийнята 21.02.1990; Європейська хартія молодіжної інформації, прийнята Європейським агентством з інформування та консультування молоді ER-YICA тощо);
- » проводити якнайширші заходи щодо активізації молодіжного руху потугами держави та громадських організацій.

Крок до зірок

МАРІЯ Золотина

*2 премія конкурсу «Євроінтеграція очима молоді»
учениця Луганського ліцею при ЛНПУ ім. Шевченка,
Луганська область, Станично-Луганський район,
с. Нижньотепле.*

Тернистим шляхом Україна так довго йшла до наших днів. Могутня, сильна та єдина Жила і квітла для синів. І от засяяла, мов сонце, У дружнім колі всіх країн. І промінь зазирнув в віконце Та в кожний український дім. Навколо нас такі багатства: Грунти, вугілля і руда. Цим тільки треба скористатися, Щоб вгору Україна йшла. Ми є частиною Європи, І ми це зможемо довести. Багато буде в нас роботи, Щоби нових вершин сягти. Щоб ті поля й ліси шуміли У буйній розкоші весни. Щоби птахи на білих крилах Тепло і мир завжди несли. Ми маєм ті лани безкрайні, Ліси, угіддя і живна. Що ми розквітнемо — я знаю, Бо наша зірка вже зійшла. Культура наша, мов та квітка - Без сонця в'яне й засиха. Для неї сонце ми засвітим, Щоби не в'яла більш вона. Традиції до сліз нам рідні, Сторінки золоті життя, В минулому ми не покинем, А понесем у майбуття. Нащадкам подаруєм віру, Запал у серці і душі. І мову нашу солов'їну Ми пронесемо крізь віки. Пора нам, браття, прокидатися, Вести державу в майбуття. Своїх традицій не цуратся — Пора вже вийти з забуття. Ми з вами станемо сильніші, Добробут прийде в кожен дім. Ми будем працювать плідніше, Щоб затишно жилося усім. Ми з вами станем на сторожі Тих вічних прагнень вольових. Я впевнена — забути зможем Сліди кайданів вікових. Ми з вами нація велична, І ми крокуєм до зірок. А наша доля історична — В Європу йти, за кроком крок!

Членство Украины в совете ООН по правам человека: большие надежды

Слово «кризис», написанное по-китайски, состоит из двух иероглифов: один означает «опасность», другой — «благоприятная возможность».
Джон Кеннеди

Девятого мая прошли выборы в Совет ООН по Правам Человека (СОПЧ) — главный орган этой всемирной организации для укрепления защиты и обеспечения прав человека и основных свобод в мире. Совет призван заменить Комиссию ООН по правам человека, которая в бытность подвергалась критике за неэффективность, в том числе и со стороны Генерального Секретаря ООН. На открытии первого заседания Совета Верховный Комиссар ООН по Правам Человека Луиз Арбор подчеркнула, что создание нового правозащитного органа на глобальном уровне должно сигнализировать о наступлении новой эры в правозащитном движении: как в контексте утверждения существующих стандартов и идеалов по правам человека, так и в плане их более эффективного претворения в жизнь. Главной задачей нового органа, продолжила свою мысль Луиз Арбор, должно быть быстрое и эффективное реагирование на отчаяние и возмущение групп населения, вызванных неспособностью государственной системы защиты прав человека справиться с фактами попрания этих прав, а также помочь этим государствам в разработке способов и стратегий, которые позволяли бы справляться — а еще лучше предотвращать — подобные нарушения. Избрание Украины в Совет ООН по правам человека было определено как одна из приоритетных задач Украинской дипломатической службы, и, несмотря на высокий уровень конкуренции (на членство в Совете ООН от Восточной Европы претендовали 13 государств, из которых было избрано шесть), она была избрана в Совет Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций, набрав 109 голосов во втором, решающем раунде голосования. Необходимо подчеркнуть, что Украина имеет значительный опыт в правозащитной деятельности ООН, она неоднократно избиралась членом Комиссии ООН по правам человека (т. е. предшественницей Совета) — в 1947–1971, 1983–1985, 1989–1991, 1996–1998 и 2003–2005 годах. Прежде чем перейти к главной теме настоящей статьи — к перспективе улучшения положения с правами человека на Украине в связи с ее избранием в Совет и взятия на себя добровольных обязательств по их защите, я позволю себе коротко остановиться на функциях и приоритетах новосозданной организации. Новый Совет будет состоять из 47 членов по сравнению с Комиссией по Правам Человека, в состав которой входило 53 страны-члена ООН. Важным является то, что Совет по Правам Человека избирается и подчиняется непосредственно Генеральной Ассамблее ООН, в отличие от Комиссии, которая подчинялась Экономическому и Социальному Совету. Немаловажным является то, что Совет будет работать практически на постоянной основе, что позволит оперативно реагировать на нарушение прав человека в различных проблемных странах и регионах мира. Факт избрания Совета Генассамблеей ООН (в результате прямого индивидуального голосования) значительно повышает статус этого Совета, т.к. ГА является главным органом ООН. Квота распределения мест определяется принципом географической равнопредставленности: 13 мест зарезервированы за

АЛАН Скурбати
советник ООН по вопросам
прав человека,
доктор наук по
международным правам
человека

африканской группой, 13 — за азиатской, 6 — за группой стран Восточной Европы, 8 — Латино-американской и Карибской группой, 7 — за группой, представленной западноевропейскими странами и т. н. группой «других стран». При голосовании учитывается ситуация по правам человека в стране-кандидате на получение места в Совете, а также усилия этой страны по всему комплексу мер по защите прав человека (напр., юридического, административного характера и т.д.). От избранных участников ожидается, что они будут придерживаться самых высоких стандартов по защите прав человека и, в некоем смысле, подавать другим странам пример в этом отношении. Если подобные ожидания не будут оправдываться и Совет сочтет, что какой-либо участник совершает злостные и систематические нарушения прав человека, то Генеральная Ассамблея будет обладать правом — если «за» проголосуют две трети участников ГА — замораживания прав и привилегий такой страны-участницы. Многие функции и методы работы бывшей Комиссии по Правам Человека, такие как институт специальных докладчиков, уполномоченных на независимое расследование фактов нарушения прав человека; предоставление неправительственным организациям, обладающим консультативным статусом при Экономическом и Социальном Совете ООН, права наблюдения и участия в работе Комиссии, перейдут в «наследство» Совету ООН по правам человека, хотя и в новом качестве. Исключительно важным аспектом работы новой структуры является механизм «универсального периодического обзора». Хотя способы функционирования этого механизма будут определены Советом в течение первого го-

да работы, на практике это будет означать, что Совет периодически будет оценивать состояние соблюдения странами мира прав человека и, в случае потребности, будет вносить рекомендации по улучшению правозащитной ситуации в каждой данной стране. И, наконец, как кандидаты в Совет, так и страны-участники Совета должны брать на себя добровольные обязательства по развитию и укреплению прав человека в своей стране. Украине, с этой точки зрения, предоставляется уникальная возможность подтвердить на самом высоком уровне как свою приверженность демократическим принципам и правозащитным идеалам, так и решимости претворения их в действительность реальной жизни. Как человеку, находящемуся в Украине около шести месяцев в качестве Советника ООН по Правам Человека в Украине, мне довелось ознакомиться с широким спектром вопросов, представляющих проблематичными с точки зрения полноценного и всестороннего обеспечения прав человека в стране. Я выделил шесть главных аспектов из этого объемлющего списка и позволю себе остановиться на них в качестве «мнению», из которого соответствующие ведомства правительства Украины могли выбрать тот набор (или пакет) вопросов, который представляет, в том числе и по их мнению, наибольшую остроту в Украине. Этот пакет правозащитных вопросов также мог быть использован в качестве ресурсного материала для упомянутых выше добровольных обязательств — в случае, если правительство Украины (и соответственно) представительство Украины в Совете ООН по Правам Человека сочтут нужным взять их на себя. Вот перечень этих вопросов правозащитного характера вкюпе с рекомендациями по их решению. Я хотел бы подчеркнуть, что нижеследующие пункты не обязательно отражают точку зрения ООН и автор данной статьи берет полную ответственность за их содержание

Свобода средств массовой информации
СМИ в Украине находятся под значительным контролем центральных и местных властей, в то время как новосозданные СМИ сконцентрированы в нескольких руках и часто связаны с правительством. Это приводит к «са-

моцензуре» масс-медиа, подпитываемой страхом возможных преследований, включая страх потери работы. Рекомендации в данном случае сводятся к прекращению давления на СМИ и на журналистов (особенно журналистов, расследующих преступления); созданию законодательной базы о СМИ, соответствующей стандартам Европейского Союза; технической и финансовой поддержке независимых СМИ.

Права людей, живущих с ВИЧ/СПИД (ЛЖВ)
Согласно статистике, Украина является местом наиболее быстрого распространения эпидемии ВИЧ/СПИД в Европе. Росту эпидемии способствует практика нарушения правоохранительными и медицинскими работниками прав ЛЖВ, в первую очередь таких уязвимых групп, как работники секса, наркоманы, мужчины, имеющие секс с мужчинами, и заключенные. Эти группы подвергаются дискриминации в таких областях, как доступ к образованию и медицинскому обслуживанию, при найме на работу (и вообще на рабочем месте), их преследует полиция за обладание малыми дозами наркотиков, которые могли бы служить заменой наркотикам, принимаемым с помощью инъекций (использование одних и тех же шприцов является главной причиной инфицирования ВИЧ среди этой группы). Эта область правозащитной проблематики могла бы стать приоритетной для Украины в плане взятия на себя добровольных обязательств перед Советом ООН по Правам Человека. Рекомендации правительству могли бы включать: прекращение практики дискриминации уязвимых групп, упомянутых выше, в особенности — прекращение правоохранительными органами практики криминализации хранения малых доз наркотиков; принятие в полной мере всего комплекса мер по снижению вреда, в особенности по замене метадон и бупренорфин наркотиков, принимаемых через инъекции (напр., героин); обеспечение всех нуждающихся антиретровирусными препаратами и т. д.

Практика пыток и негуманного обращения
Несмотря на кампанию в национальном масштабе, проведенную офисом Омбудсмана и рядом неправительственных организаций, против пыток и негуманного обращения, особенно при задержании и в местах лишения свободы, проблема остается нерешенной. Согласно нескольким проведенным исследованиям, несколько тысяч человек признались в том, что полиция подвергала их пыткам во время «допросов» для дачи «показаний» и получения «признаний». Права заключенных на такие виды услуг, как быстрый доступ к адвокату, медицинское обследование, свидание с близкими и т. п., систематически нарушаются. С правозащитной точки зрения можно было бы рекомендовать следующие меры: инициировать национальную кампанию по проверке соответствия существующих в Украине законов о предварительном заключении с практикой их применения на местах и опубликовать полный отчет о ее результатах; необходимо обеспечить быстрый и беспрепятственный доступ к квалифицированным адвокатам всем лицам, подозреваемым в совершении преступлений, с самого момента их задержания; ситуация с переполненными тюрьмами, нарушениями прав заключенных (на еду, медицинскую помощь и т. п.), особенно заключенных — ЛЖВ, должна быть кардинально изменена к лучшему с привлечением всех имеющихся средств.

Миграция и предоставление убежища
За последние несколько лет Украину захлестнул поток беженцев в результате расширения Евросоюза, а также большого количества «отказников», возвращающихся из Польши, Словакии и Венгрии. Согласно оценке Парламентской Ассамблеи Совета Европы, иммиграционные законы Украины не соответствуют нормам международного гуманитарного права, устанавливая жесткие сроки в три-пять дней, в течение которых новоприбывшие иммигранты обязаны подавать заявления о предоставлении им убежища. В результате полиция задерживает иммигрантов, не обладающих документами, содержит их в непереносимых условиях, часто в течение многих месяцев. Большой проблемой является нарушение международного гуманитарного принципа «нон-рефугеуман», что на

юридическом жаргоне означает отказ принимающей (иммигрантов) страны возвратить беженца в свою страну, даже если эта страна просит его выдачи, если этому лицу могут угрожать пытки или негуманное обращение. Высылка на родину группы беженцев из Узбекистана по просьбе правительства этой страны в феврале этого года является примером грубого нарушения этого принципа.

Рекомендации по этой группе правозащитных принципов сводятся к следующим положениям: необходимо исключить практику нарушения принципа «нон-рефугеуман» под каким-бы то ни было предлогом; правительство должно работать в тесном контакте с Офисом Верховного Комиссара по Делам Беженцев ООН и другими международными и национальными организациями; законы Украины о беженцах должны быть приведены в соответствие со стандартами ООН и Совета Европы.

Дискриминация женщин и торговля людьми (трафикинг)

Несмотря на то, что Украина является подписантом соответствующих международных договоров, запрещающих дискриминацию женщин, на практике подобная дискриминация является реальностью, в особенности в сфере рынка труда (80% всех безработных являются женщины). Результатом подобной дискриминации является все увеличивающаяся эмиграция женской части населения, что в свою очередь является питательной средой для торговли людьми.

Рекомендациями в этой сфере могли бы быть следующие положения: правительство должно тщательно отслеживать факты дискриминации как в государственных, так и частных предприятиях и не допускать упоминания гендерных предпочтений в объявлениях по найму на работу; трудовое законодательство Украины должно быть приведено в соответствие с международными и европейскими стандартами, в особенности в отношении тех пунктов, которые касаются дискриминации по признаку пола; правительство должно разработать эффективный план, позволяющий сократить масштабы незаконного вывоза и эксплуатации женщин, а также уменьшить бытовое насилие.

Расизм и ксенофобия

Как отмечало множество агентств ООН в своих рекомендациях Украине, расизм и ксенофобия остаются коренной проблемой в стране. Такие случаи, как так называемые «проверки документов», когда полиция намеренно задерживает представителей меньшинств и берет с них взятки, или незаконные задержания людей, сопровождающиеся избиениями и жестоким обращением, являются, к сожалению, обыденным явлением и не получают должной оценки властей. Еврейские общины Украины отмечают всплеск нападения антисемитского характера в разных частях страны, причем власти отказываются признавать, что подобные нападения носят расовый характер. Мы можем лично засвидетельствовать, что только за последние несколько месяцев было два хулиганских нападения на членов семей персонала ООН — выходцев из Африки и Азии. Жертвами подобных нападков также становятся мигранты, беженцы и члены их семей.

Для утверждения верховенства права и прав человека в стране абсолютно необходимо, чтобы правительство резко и однозначно осудило все акты, мотивированные расовой нетерпимостью; правительство должно также выполнить все рекомендации правозащитных структур ООН и Совета Европы и привести все аспекты своего законодательства в соответствие с международными и европейскими стандартами.

Недостаточный уровень диалога с организациями гражданского общества

Несмотря на значительное увеличение количества неправительственных организаций (НПО) и в более широком смысле — организаций гражданского общества, механизмы консультации правительства с этими организациями остаются неразвитыми и неэффективными. Для того, чтобы чувствовать пульс общества и получать качественную обратную связь, что представляется жизненно необходимым для принятия эффективных решений на всех уровнях, прави-

тельству необходимо установить качественно новый уровень взаимоотношений с организациями гражданского общества. Установление подобных доверительных отношений с НПО поможет создать открытый общественный форум обмена мнений и перспектив, что позволит всем слоям населения высказать свое мнение о самых насущных проблемах страны. Правительство могло бы также использовать функцию НПО как сторожевой собаки, следящей за соблюдением прав человека и тем самым качественно улучшить мониторинг своих обязательств перед правозащитными структурами ООН. Стоит помнить также о том, что многие члены организаций гражданского общества — это профессионалы высокого ранга, и использование их опыта, в том числе юридического и правозащитного, пошло бы на пользу всему обществу. На этом мы завершаем (далеко не полный) список тех правозащитных проблем, которые как автор этих строк, так и многие международные и украинские правозащитные организации определили в качестве приоритетных. Следующая сессия Совета ООН по Правам Человека состоится 18 сентября 2006 года, и на ней будут рассмотрены самые различные вопросы, связанные с улучшением механизмов мониторинга прав человека во всем мире. Украине, как одной из стран-участниц этой важной глобальной структуры всемирного правозащитного форума, предоставляется уникальная возможность внести свой неповторимый вклад в это дело эпохальной важности. Единственно эффективный способ сделать это — это подать собственный пример, то есть взять на себя добровольные обязательства по улучшению правозащитной ситуации в своей собственной стране и... выполнить их в реально обозримый срок. Мы предложили в данной статье «мнению» существующих проблем, подлежащих решению, как правительством, так и гражданским обществом Украины. И если верить латинскому изречению *Ducunt Volentem Fata, Nolentem Trahunt*, которое гласит, что «желаящего судьба ведет, а нежелающего тащит», мы искренне желали бы, чтобы в вопросах защиты прав и свобод всех людей, проживающих в стране, Украину судьба вела.

Закінчення? Початок!

підсумкова конференція проекту
«Участь жінок у громадсько-політичному житті»

«Ще раз переконалася, що ми жінки — велика сила, коли об'єднуємося. З відгуків учасниць конференції «Участь жінок у громадсько-політичному житті України»

Щоденні справи, турботи, обов'язки, напружена праця, емоційне та фізичне навантаження — все це є невід'ємною частиною повсякденного сучасного життя. Ось чому ми так любимо свята та можливість якимсь чином змінити обстановку. Але... Чи може стати святом напружена робота? Виявляється, може, якщо її виконують люди, які вкладають в неї любов, завзятість, енергію, творчість та ентузіазм.

Саме таке поєднання свята і праці продемонструвала підсумкова конференція «Участь жінок у громадсько-політичному житті України», яку провела 14-15 листопада у Києві Всеукраїнська громадська організація «Жіночий консорціум України» за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні. Ця конференція стала першим великомасштабним громадським заходом з гендерної проблематики всеукраїнського рівня.

Її мета — підведення підсумків річної роботи Мережі 28 громадських організацій України в проєкті «Участь жінок у громадсько-політичному житті України» та розробка плану подальших дій та співпраці у наступному році у вирішенні гендерних питань.

Одним з результатів та прикладів плідної співпраці між громадськими організаціями та органами влади стало те, що райдержадміністрація Солом'янського району міста Києва підтримала ідею форуму та для його дводенної роботи люб'язно надала сучасно обладнане та зручно облаштоване приміщення. Відкритість, щирість та зацікавленість представників американського посольства та організаторів конференції створила дійсно домашню атмосферу.

Виступи посла Сполучених Штатів Америки в Україні Вільяма Б. Тейлора;

народних депутатів України Тетяни Бахтєєвої, Олени Бондаренко, Наталії Корольської, Галини Гармаш, Геннадія Удовенко; господарів Солом'янської районної державної адміністрації Івана Сидорова, Лариси Канаровської та Ніни Новикової; представників Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні Олеси Гарднер та Станіслава Топольницького; голови «Жіночого Консорціуму України», керівниці проєкту «Участь жінок у громадсько-політичному житті України» Наталки Самолєвської; заступниці голови «Ліги жінок-виборців» США Заїди Аргуєдас; керівника секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції Сергія Плитяна; Радника ООН з прав людини в Україні Алана Скурбаті; учасників та учасниць проєкту надали можливість **отримати нову інформацію про:**

- » сучасний стан та перспективи гендерних перетворень в Україні; державну гендерну політику;
- » роботу підкомітету з питань гендерної політики Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин та міжнародних відносин;

» Дещо краща ситуація із представництвом осіб жіночої статі у міських радах обласних центрів, де вони посіли загалом по Україні 15% місць

- » результати виконаного проєкту; **ознайомитися:**
- » з місцевим досвідом у вирішенні проблем;
- » аналізом виборчого процесу 2005-2006 років;
- » досвідом участі жінок у політичному житті України і США; **дівзнатися про:**
- » перспективи членства України в Раді ООН з прав людини;
- » подальшу стратегію та підтримку проєктів, що сприяють рівному доступу чоловіків та жінок до участі в політичному та громадському житті та громадському управлінні.

Робота по секціях надала можливість учасникам конференції ознайомитися з новими методиками групової роботи, обмінятися думками, ідеями, планами щодо співпраці і подальшого розвитку проєкту «Участь жінок у громадсько-політичному житті України» Мережі громадських організацій.

Перерви та неформальне спілкування — можливість налагодити нові контакти, знайти партнерів, обмінятися досвідом, інформацією та зарядом енергії. В рамках конференції відбулася презентація книги «Новообраній депутатці місцевої Ради: щоденні практичні поради», примірник якої отримав кожний учасник і учасниці конференції.

Вже давно відомо, що саме для громадської, волонтерської роботи характерною ознакою є «вигорання» — втрата на деякий час (інколи на тривалий!) ентузіазму та енергії. Можливість спілкування та інформаційно-енергетичного обміну завжди є не тільки «лікувальним», але і профілактичним методом запобігання такого вигорання, а отриманий заряд — тією «свічкою», яку, запаливши від «гуртової», «спільної», повезе з собою додому кожен з учасників зустрічі.

«Конференція додала такої наснаги, що я не можу дочекатись повернення додому і впевнена, що зможу «розбудити» жінок області, особливо молодих жінок та дівчат, за якими майбутнє нашої роботи».

З відгуків учасниць конференції «Участь жінок у громадсько-політичному житті України».

Кого оберігає Берекія, або матриархат як чоловічий винахід*

ОКСАНА Кісє

історик та етнолог, кандидат історичних наук, наукова співробітниця інституту народознавства НАН України, співголова Науково-дослідного Центру «Жінка і суспільство» (НУО), з 1994 року досліджує гендерні аспекти української історії та етнології, живе і працює у Львові

Кому це раптом заманулося знов витягати насвіт дискусію про матриархальність української культури (суспільства, сім'ї, ментальності і всього трибу життя)? У справі про український матриархат вирок винесено давно, він остаточний і оскарженню не підлягає, бо ж загальновідомо: українцями завжди верховили жінки! То хто це тут наважився поставити під сумнів нашу чи не єдину національну гордість і неспростовний доказ одвічної демократичності українського народу?

Не те, щоб ми сумнівались у слушності останньої тези, зовсім ні. Але така вже природа наукового пізнання. В науці не існує абсолютних і вічних істин — кожен раз доводиться перевіряти їх на міцність, коли виявляються нові факти, з'являються нові методи, прийоми, технології чи теорії.

І ми такі маємо привід, щоб знову переглянути вирок у справі про український матриархат, і цей привід — феміністська теорія. Проте — дотримуюся процедури. Тому спочатку про дефініції, далі — про факти, а вже відтак — їх критичний аналіз.

Отже, матриархат — це така форма суспільного устрою, при якому влада належить жінкам, успадкування та облік спорідненості здійснюються по жіночій лінії; у вужчому розумінні — тип сімейних відносин, де головою сім'ї є мати. Вперше ідею матриархату сформулював німецький історик Й.-Я. Бахофен ще у 1861 році¹. Головна її теза полягала в тому, що у далекому минулому людства існував історичний період, для якого характерним було домінування жінок у всіх сферах життєдіяльності. Цю ідею підхопив та розвинув Ф.Енгельс, який у статті «Походження сім'ї, приватної власності і держави» (1884) доводив, що матриархат — це універсальна історична стадія еволюції людства, неодмінний шабел розвитку будь-якого суспільства. Обидва вчені мали на увазі такий лад, за якого владні функції та повноваження належали жінкам. Серед українських народознавців того часу прихильником теорії матриархату став Володимир Охримович². Розкриваючи виняткову роль жінок у весільній обрядовості, аналізуючи особливості українського звичаєвого права, фольклорні мотиви і численні етнографічні матеріали, учений дійшов висновку про існування в історичному минулому українців доби панування жіноцтва. На той час його аргументація здавалася «залізною», а сама праця та ідеї набули виняткової популярності серед українознавців.

У той час практично кожен український етнограф, історик чи фольклорист у своїх дослідженнях звертався до тих чи інших її аспектів «жіночої» тематики. Докази на користь матриархальності української культури шукали (і знаходили) насамперед у подружніх стосунках. Такі поважні учені, як Микола Костомаров, Петро Єфименко, Іван Франко та ін. у своїх працях неодноразово вказували на демократизм та рівноправність взаємин чоловіка та дружини, звично порівнюючи становище жінки в українській та російській сім'ях. З тих часів чи не кожен українціст у тій чи іншій формі повторив це твердження, проте жоден не перевіряв його.

Втім, доволі скоро теорія матриархату не витримала випробування практикою: антропологам і етнографам так і не вдалося віднайти жодного суспільства, де б жіноча стать була престижнішою за чоловічу, а самі жінки посідали верхні шабелі соціальної ієрархічної драбини, мали легітимні владні повноваження чи вирішальний голос у прийнятті загальносуспільних рішень. Про матриархат майже за-

були і він тихо нидів на загумінках науки, аж доки не отримав свій другий шанс в контексті розвитку фемінізму. Друга хвиля жіночого руху (1960-70-і) стала потужним імпульсом до виникнення і бурхливого розвитку жіночих студій, заснованих головню на засадах феміністської критики патріархату. Патріархат — універсальна система влади та домінування чоловіків, що є — завдяки дії суспільних, політичних, економічних інституцій — джереломгноблення жінок. Саме принцип ґендерної ієрархії є наріжним каменем патріархату. Отож реабілітація матриархату у новому ідеологічному і теоретичному форматі здавалася єдиною можливим способом протистояти цьому тотальному чоловічому засиллю.

Проте цього разу вчені не лише несамовито шукали матеріальних свідчень матриархату, але й критично осмислювали сам концепт. Відтак досить швидко стало зрозуміло, що ідея матриархату — це лише плід, дзеркальне відображення, друге Я патріархату. Критики матриархату як філософського концепту насамперед звернули увагу на те, що дане поняття окреслює не стільки владу жінок, скільки владу матерів. В такий спосіб програмується засаднича нерівність поміж самими жінками за рахунок вивіщення певної частини жіноцтва на підставі суто біологічної здатності до репродукції. Очевидно, що в межах феміністського дискурсу термін, що оперує категоріями влади/підпорядкування і вибудовує ієрархії навіть поміж самими жінками, та ще й на основі їх репродуктивних функцій, є засадничо неприйнятним.

Апологети матриархату у його класичному розумінні найчастіше покликалися на археологічні знахідки та міфологічні сюжети, вбачаючи у фігурках «палеолітичних венер» та культах Великих Бо-

гинь прямі докази домінування жінок в доісторичні часи. Треба сказати, що українці мають у цьому сенсі свій окремих спадок: Трипільська культура (IV-пер.пол. III тис. до н.е.) залишила нам чимало глиняних жіночих статуєток, українські степи рясніють «кам'яними бабами» — ідолами скіфо-сарматської доби (VI-XII ст. н.е.), а у язичницькому пантеоні давніх слов'ян було щонайменше дві потужні богині — Лада та Мокош, зображення яких є на чотириліковому Збруцькому ідолі (XIII ст. н.е.). З огляду на ці та інші факти заперечувати домінування жіночого начала у світогляді і віруваннях наших предків було б помилково. Очевидно, що архайні релігійні культи були ґноцентризми: Жінка як символ самого Життя була об'єктом поклоніння, а роль жінок в сакральній сфері (магії, ритуалах) була винятковою. Та чи означало все це водночас і реальну владу земної жінки у соціальній площині? Фактично, на сьогоднішній день нема жодних доказів того, що жінки посідали найвищі шабелі у соціальній ієрархії праслов'ян, домінували над чоловіками і пригноблювали їх так само, як діє система патріархату по відношенню до жінок сьогодні.

Ще одним аргументом на користь існування епохи матриархату були свого часу так звані «матріархатні міфи» — легенди, сюжет яких оповідає про те, що колись жінки владарювали над чоловіками. Такі міфи спорадично трапляються у різних культурах, та українці і тут не пасуть задніх: ми маємо таку собі апокрифічну легенду про Святого Апостола Петра, різні варіанти якої поширені по всій Україні. Фабула її зводиться до того, що колись жінки старшували над чоловіками і при цьому зловживали владою і знущалися над ними, особливо у сім'ї (де їх ролі були діаметрально протилежними — м'які та поступливі чоловіки займалися домом і дітьми, а жорсткі та агресивні жінки — головували в родині, працювали фізично та проводили своє дозвілля у корчмі). Терплячи наругу, чоловіки благали Бога змінити такий несправедливий до них лад. Отож Він післясав свого довіреного Ап. Петра, аби той особисто усе перевіряв. Після того, як Божий посланець на власній шкірі запізнав жіночої тиранії (п'яна жінка його обляяла, побила та вигнала серед ночі з хати), було вирішено, що владу слід віддати чоловікам, які тільки й здатні керувати мудро і справедливо. Однак такі «матріархатні міфи», як

слухно зазначає Джоан Бамбергер, не стільки свідчать про існування матриархату, скільки слугують для виправдання доцільності чоловічого домінування, тобто — обґрунтовують саму систему патріархату!

Зрештою, в останні роки дослідники дедалі більше схилиються до думки, що добі патріархату (початок якої співвідносять із виникненням орного землеробства в епоху бронзи, у середині I тис. до н.е., коли на теренах слов'янського світу з'явилися перші зображення божеств у чоловічій подобі) передувала епоха відносної ґендерної рівноправності, коли суспільні відносини чоловіків та жінок будувалися на засадах партнерства та солідарності. Сама по собі ідея матриархату, як і будь-яка інша наукова гіпотеза, має право на існування і на певному етапі розвитку науки посідала певну евристичну вартість. Як одна з безлічі теорій суспільного розвитку вона не може бути оцінена як «корисна» чи «шкідлива». Однак спосіб її використання в рамках певної ідеології чи у політичній площині може мати різні суспільні наслідки, то ж варто бути уважним до того, хто і заради чого використовує цей міф. В межах феміністської ідеоло-

» Теорія матриархату не витримала випробування практикою: антропологам і етнографам так і не вдалося віднайти жодного суспільства, де б жіноча стать була престижнішою за чоловічу

гії він може прислужитися до розвитку жіночої самосвідомості, слугуючи за ідеал ґендерно-справедливого світу та надихаючи жінок на боротьбу з реальною дискримінацією. Однак за певних обставин ідея матриархату обертається проти самих жінок, коли віра у власну одвічну рівноправність зазіпнює їх та паралізує їхню волю до змін.

Спробуємо проаналізувати, в який спосіб вживає матриархатний міф сучасне українське суспільство. Треба зазначити, що для українців матриархат — не абстрактне поняття, його національним втіленням є образ Берекії, яка уособлює усі чесноти справжнього Матріарха.

* Скорочений варіант цієї статті опубліковано у газеті «Дзеркало тижня», 23 квітня 2005, с. 27

¹ Повний виклад своєї теорії Бахофен зробив згодом у праці «Матріархат» (1897)

² Своєї ідеї та аргументи В.Охримович виклав у праці «Значення малоруських весільних обрядів в історії еволюції сім'ї» (1891)

Щоб бути послідовними, насамперед з'ясуємо, звідки у наше сьогодення прийшла Берегиня. Одноименний персонаж можна віднайти у давній українській міфології: так наші предки називали лихих духів води, що, згідно вірувань, мали жіночу подобу та, подібно до русалок, населяли береги річок. Згадки про цих міфічних істот в історичних джерелах трапляються рідко, тому нема підстав припускати, що до слов'янського язичницького пантеону належала яка-небудь богиня-Берегиня. З часів Середньовіччя і аж до кінця ХХ ст. берегиня забута. Її відродження у цілком новій іпостасі відбулось на хвилі національного піднесення наприкінці 1980-х. Фактично, сучасний образ Берегині, незважаючи на його претензійну традиційність і автентичність, є цілковито новочасним винаходом. Потенційна можливість і потреба для цього виникла у часи Перестройки, коли комуністична ідеологія втратила свою монополію і, відтак, був остаточно дискредитований сформований нею канон жіночності — Радянська Супер-Жінка. Проте суспільство, як і природа, не терпить порожнечі. Нова національно-державницька ідеологія швидко розробила свій образ ідеальної жінки з національним забарвленням. Це почесне місце посіла Берегиня.

Прикметно, що її винахідниками (батьками?) були письменники-чоловіки. Так, спочатку Василь Рубан публікує свою новелу «Берегиня», де розвиває ідею споконвічності українського матріархату. Далі з'являється однойменна книга Василя Скуратівського з оповіданнями про предківців українські традиції (1987). Її автор і донині є шеф-редактором фольклорно-етнографічного часопису «Берегиня». У той час ці публікації набули неабиякої популярності, їх широко читали й

» На сьогоднішній день нема жодних доказів того, що жінки посідали найвищі щабелі у соціальній ієрархії праслов'ян, домінували над чоловіками і пригноблювали їх так само, як діє система патріархату по відношенню до жінок сьогодні

повсякчас цитували, що дозволило посіяти і проростити ідею українського доматерського матріархату (персоніфікованого Берегинією) в масовій свідомості українців.

Значні інвестиції у проект «Берегиня» зробили й українські науковці. На тлі практично повної відсутності ґрунтовних історико-етнографічних досліджень становища українських жінок в минулому з'явилось безліч науково-популярних публікацій, що легітимізували в академічному дискурсі український матріархатний міф. У більшості сучасних видань з жіночої/гендерної проблематики знайдемо розділ чи статтю, що присвячені історико-етнографічному «обґрунтуванню» матріархальності українського суспільства. Покликаючись на «історичний досвід» українського жіноцтва у повноправності і навіть домінантності, їх автори ніколи не звертаються до аналізу першоджерел чи масиву фактів, а лише сліпо повторюють (ніким не перевірені) чужі твердження та «загальновідомі істини» (як-от: в українській сім'ях завжди керували жінки, жінка була хранителькою сімейного вогнища, національних традицій та духовності, жінка-матір користувалась винятковими правами і привілеями, дівчата мали свободу вибору наречених і т.д.). Маніпулюючи окремими фактами, такі псевдо-вчені екстраполюють їх на всю українську культуру, доводячи, що в Україні це донедавна панував домашній матріархат!

Подібні переконання закріпились у масовій свідомості українців не без допомоги класиків української літератури, які сотворили чимало якравих і доволі переконливих жіночих образів. Героїні творів Ольги Кобилянської, Марка Вовчка, Івана Нечуя-Левицького, Квітки-Основ'яненка, Гулака-Артемовського та інших — це часто сильні, владні, самостійні і самодостатні жінки. Їх надзвичайна реалістичність дозволяє адептам ідеї домашнього матріархату покликатись на літературні

сюжети як на реальні історичні факти! Однак нам не слід забувати, що дехто з тих письменників належав до кола народівців, які значною мірою ідеалізували українську селянську культуру, інш ж — не лише були знайомі з ідеями фемінізму, але й активно долучились до жіночого руху! Тому така література — не лише творчий, але й ідеологічний продукт, але аж ніяк не дзеркало, що відображає реалії життя.

Поза тим треба зазначити, що ані тогочасні дослідники народної культури, ані письменники не вживали слова «Берегиня» в межах жіночої тематики. Скидається на те, що й жодний оригінальний етнографічний, фольклорний чи історичний текст не містить згадок про берегиню у зв'язку з жіночим повсякденням.

В сучасній україністиці спостерігаємо парадоксальне явище: з одного боку формальне визнання та повсюдне наголошення особливій ролі та місця жінки в культурі, суспільстві та історії України, освітування українських «мадон» різного ґатунку та чи не тотальне поклоніння Матері та Материнству; з іншого — майже цілковита відсутність ґрунтовних досліджень гендерних аспектів традиційної української культури. Нам доведеться визнати, що ми практично нічого не знаємо про повсякденне життя простих українських жінок в нашому історичному минулому, окрім того, що «загальновідомо!» Жінка в українців вважається темою сакральною (чи маргінальною?), відтак — табуованою (чи небажаною?). Міф про Особливу Українську Жінку-Берегиню наразі підмінив собою ликови наукові розвідки.

Попри очевидну штучність та еклетичність образу Берегині (ці містять фрагменти архаїчних язичницьких жіночих культів та матріархатного міфа, елементи християнського культу Богородиці, окремі фольклорні мотиви та риси літературних персонажів), він розглядається як автентичний, одвічний, позачасовий і позаісторичний, втілення самої ідеї істинної жіночності для українки.

На тлі здобуття Україною незалежності та формування нової національно-державницької ідеології у 1990-х під гаслом відродження української духовності, етнічної ідентичності та культурних цінностей відбувається інтенсивне відновлення численних історичних міфів в душі неоромантичного ретроспекціонізму. Сліпа ідеалізація традиційної селянської культури українців вкупі з некри-

тичним, беззастережним прийняттям оцінок та висновків її дослідників про виняткове становище жінки призвели до того, що матріархатний міф став невід'ємною частиною української національної міфології. Тому-то доволі швидко образ Берегині — символу жінки-матріарха — перекочував з академічно-письменницької царини у площину громадсько-політичну.

Осердя образу Берегині є ідея священного материнства. Есенціалістське бачення жіночих репродуктивних функцій як основного «природного» покликання та, відповідно, абсолютизація материнської-опікунської ролі жінки, властиві патріархатному дискурсу, віддзеркалені у безлічі культурологічних публікацій з жіночої тематики. Вони романтизують і сакралізують образ Українки-Матері, недовозначно вимагаючи материнської самопошвяти від кожної української жінки і по відношенню до власної сім'ї, і стосовно своєї великої родини — Нації. Есенціалістське розуміння материнства означає перетворення жіночих репродуктивних функцій (і самого материнства) на фактор суспільного престижу і влади, виведення жіночих соціальних ролей виключно з природних, біологічних, анатомічних особливостей жіночого тіла.

Своєю присутністю у публічному дискурсі образ Берегині значною мірою завдячує діяльності жіночих громадських організацій, про що говорила свого часу ще Софія Павличко. На це є кілька причин. З одного боку, образ Берегині міцно асоціюється з українською історією та традиціями, тобто самою ідеєю українськості. З іншого боку, Берегиня апелює до матріархатного міфа, пропонуючи жінкам-активісткам зразок ідеальних гендерних стосунків. Протягом перших кількох років незалежності (а часом ще й понині) лідерок та активісток деяких всеукраїнських жіночих організацій національно-патріотичного спрямування опанувала тверда переконаність у засадничій гендерній егалітарності чи навіть матріархальності української селянської сім'ї. І справді, в межах майже натурального селянського сімейного господарства жінка — мати і господиня — відігравала соціально та економічно значущу роль, і саме це забезпечувало їй порівняно високий статус у родині. Та за останні півтори сотні років в укладі життя українців багато чого змінилось. Та хіба зважають на це наші поборниці повер-

нення до традиційного розподілу гендерних ролей у сім'ї та суспільстві? Вони вбачають у Берегині чи не єдиний спосіб відновити (зруйновану радянською владою) колишню велич українського жіноцтва. «Районувати» (користуючись лексикою селекціонерів) предв'ичні гендерні стереотипи доіндустріального українського села в умовах сучасного (пост-радянського, пост-колоніального, інформаційного, зросійщеного, громадянського, демократичного, глобалізованого) українського суспільства — такою була утопічна ідея оптимального вирішення «жіночого питання». Та всім відомо, куди веде дорога, вторована благими намірами. ... Адже по суті ці діячки жіночого руху несвідомо пропагували консервативне есенціалістське бачення жіночої суспільної ролі (заснованої на функціях біологічного та культурного відтворення) та підтримували ідею гендерної сегрегації приватної-жіночої та публічної-чоловічої сфер активності, самореалізації й відповідальності. У 1990-х образ Берегині та відповідна риторика використовувалися практично у кожній публічній дискусії, що стосувалась жіночої проблематики, з тим, щоб аргументувати унікальний український шлях жіночої емансипації і заперечити доцільність в Україні будь-якого фемінізму. «Дорогі жіночки! Ви завжди були справжніми Берегинями ваших родин і нашого народу, то ж залишайте ними назавжди!» — раз-по-раз з пафосом закликали жінок ура-патріотично налаштовані псевдо-науковці та громадські діячі під час конференцій, мітингів чи у засобах масової інформації.

Специфіка українського жіночого руху у перші роки незалежності полягала у тому, що власне жіночі інтереси у ньому були підпорядковані інтересам національно-державним, тобто проблеми боротьби з дискримінацією жінок, відстоювання

» За певних обставин ідея матріархату обертається проти самих жінок, коли віра у власну одвічну рівноправність засліплює їх та паралізує їхню волю до змін

їх прав та законодавче забезпечення гендерної рівності розглядалися як другорядні у порівнянні із завданнями державотворення та національно-культурного відродження. Прикметно, що їх вирішення жінки розглядали як особливу *суму жіночу місію*. Так, у Програмі Української християнської партії жінок сказано: «*Жінки України змушені великою відповідальністю перед народом та своїми дітьми мобілізувати всі сили, щоб рятувати націю від фізичного та духовного виродження, відродити наші національні традиції, національну свідомість та високу християнську мораль*». Проектуючи функції жінки-Берегині зі сфери сім'ї на сферу громадсько-політичну, ці громадські організації не лише закликали жінок заопікуватись українцями і Україною з позиції матері-господині, але й продовжували обстоювати право і обов'язок кожної жінки бути такою Берегинією. Яко невід'ємна складова нової національної міфології, Берегиня пропонує українській жінці її нову суспільну місію, яку, до того ж, можна і треба здійснювати в стінах власного дому.

Процес екстраполяції образу і функцій Берегині з мікрорівня (сім'ї) на макрорівень (суспільно-політичну сферу) став особливо інтенсивним, коли найвищі українські державні діячі і посадовці-чоловіки почали активно експлуатувати цей образ. Так, 6 березня 1999 газета «Голос України» опублікувала на своїй першій шпальті два привітання від наших тодішніх очільників — президента Кучми під заголовком «*Берегиням роду нашого. Вітання українським жінкам з 8 Березня*» та голови Верховної Ради Ткаченка «*Берегиня роду нашого безсмертного*». Цитата з останнього є вкрай промовистою: «*Жінка-Мати, Жінка-Дружина, берегиня роду нашого...*». Згодом Володимир Литвин підхопив естафету попередників і розвинув далі їхні тези: «*Жінка в її різних іпостасях — матері, дружини, сестри, коханої — найблагословенніша з нас суцїх... Шановливе ставлення до жінки — органічна складова українського національного характеру, нашої моральності й духовності. Вона — вінець природи, святиня, ненька, господиня, подруга, трудівниця, берегиня родинного вогнища, уособлення найвищих людських чеснот*» («Голос України», 7.03.2003). Не відстають і керівники місцевого рівня, які у своїх приві-

таннях прямо ототожнюють жінку-берегиню виключно з її материнськими функціями по відношенню до сім'ї і цілої України: «8 Березня — свято наших берегинь. Свято тих, від кого залежить і наше сьогоднішнє, й здобутки майбутнього. Доля кожної сім'ї і розквіт краю, прийдеши України...» (закарпатська газета «Репортер», 7.03.2003); «Адже слова сім'я, родина, мати, берегиня є одним цілим, ім'я якому Життя. Це у наших матерів, споконвічних берегинь сімейного вогнища, найкрасивіші, найніжніші руки, найвідданіші серця» (газета «Николаев Вечерний», 13.05.2003).

Процес розширення сфери материнської турботи української жінки-Берегині тривав, і вже у травні 2003 президент Кучма під час зустрічі з жінками-учасницями II Форуму ділових жінок України та Росії, «підкреслюючи велике значення, яке відведене у нашому суспільстві жінці, зазначив, що в Україні жінку — хранительницю домашнього вогнища, роду називають берегиною. Жінка-підприсмець — берегиня двічі. Адже у її руках — колектив, підприємство, від неї залежить успіх справи і багато в чому імідж країни»³. Таким чином відбувається поступове зрощення образів Матері-Берегині та Матері-Батьківщини, Берегиня починає персоналізувати саму українську націю.

Це стає цілком очевидно, якщо поруч із вербальним текстом проаналізувати також і візуальний ряд, що ним оперує сучасний український політичний дискурс. У цьому сенсі вельми показовою є передвиборча кампанія єдиної жіночої партії, що претендувала на обрання до парламенту у 2002, — Українського Політичного Об'єднання «Жінки за майбутнє». З одного боку, це єдина партія, яка прямо заяв-

» Для українців матріархат — не абстрактне поняття, його національним втіленням є образ Берегині, яка уособлює усі чесноти справжнього Матріарха

ляла про необхідність забезпечення ґендерної рівності у політичній сфері. З іншого, логотип партії (голубка з пташеням), ключові гасла («За щастя родини! За долю дитини!») та візуальні образи політичної реклами (матір з дитиною) — різко дисонували із закликом до розширення участі жінок в управлінні державою. Хіба що трактувати останню як велику родину, лад у якій повинні навести турботливі матері-господині... Та чи зрозуміла ця внутрішня суперечність лідерка партії Валентина Довженко (яка до того ж очолювала Держкомітет у справах сім'ї та молоді)? Аж ніяк! Бо ж і програма партії насамперед розглядає «жінку як основу сім'ї, берегиню родини, берегиню держави». Про позицію партії «Жінки за майбутнє» щодо ролі жінок в сучасному українському суспільстві недвозначно свідчить назва організованого нею напередодні Дня незалежності (2003) в Кіровограді круглого столу «Берегиня роду і народу: до питання про суспільну адаптацію жінки в умовах незалежної України» (виділення моє — О. К.). Очевидно, шлях Берегині — то найкращий спосіб для національно-свідомої української жінки прислужитися своїй Батьківщині.

Фактично, образ Берегині з інтегральною складовою української національної міфології поступово перетворюється на один з центральних елементів офіційної державної ідеології. Цей процес досяг свого апогею у момент встановлення на головному майдані країни Монумента Незалежності. Молода українська нація (як, зрештою, більшість європейських націй у час їх народження) візуалізує себе в образі молодої жінки у національному строї. Піднесена ледь не до небес (фалічна символіка самого монументу — то окрема тема), вона не лише втілює Незалежну Українську Націю (на що вказує гілка калини в її руках), але й недвозначно відтворює, за словами колишнього президента Кучми, «образ Оранти — берегині нашого українського роду», що становить «сутність національної ідеї»⁴. На церемонії відкриття урядової неодноразово називали скульптуру Матрію-Берегиною та Матрію-Україною, а наскрізним мотивом пісень, що лунали, була ідея відданості дітей-українців своїй неньці-Україні. Щоправда, заради справедливості треба сказати, що після Помаранчевої Революції українські можновладці щораз рідше апелюють до Берегині як єдиного канону української національно-лояльної жіночності.

Важко не помітити, що іконографічно ця фігура дуже схожа на зображення Богородиці-Оранти з Софіївського собору у Києві. Такий же образ Богородиці відтворює на монументі під назвою «Хвиля Національного Відродження» поруч із пам'ятником Тарасові Шевченку у Львові. Водночас образ Оранти є логотипом однієї з найпотужніших всеукраїнських жіночих організацій — «Жіночої громади». Таким чином, у політичному і публічному дискурсі відбулося цілковите злиття і ототожнення образів Богородиці, Нації і Жінки, як і поняття християнство, патріотизм і материнство, а сама Берегиня набула статусу офіційної, протегованої державою, моделі для жіночої ідентифікації.

Про те, наскільки переконалими і дієвими є образ Берегині для посполитого українського люду, свідчить те, наскільки ефективним виявився відповідний імідж Юлії Тимошенко, який швидко зробив її найпомітнішою і найвпізнаванішою українкою у світі. У своїй політичній кар'єрі ця жінка переміряла і перепробувала силу-силенну образів у пошуках того, який би давав на практиці найвищий ККД у конкретній політичній ситуації⁵. І от під час передвиборчої кампанії 2002, коли їй треба було завоювати прихильність патріотично-налаштованого західноукраїнського електорату, Юлія Тимошенко не лише починає користуватися виключно українською мовою для усіх своїх публічних виступів, але й ззовні змінюється до невпізнання — насамперед за допомогою накладної коси. Ця традиційна зачіска замінює жінки-молодиці вкупі з суворими темними закритими костюмами вмиш перетворює її на Берегиню — рішучого і суворого, але водночас мудрого, досвідченого, турботливого і справдивого Матріарха. Материнські нотки постійно лунають у риторичі Тимошенко та у політичній рекламі. Наприклад, у буремні дні Помаранчевої Революції протестувальниця зверталася до своєї великої родини-нації, уособленням якої став Майдан — «рідні мої» (на відміну від, скажімо, Ющенкового «любі друзі»).

Жіночі стратегії у політиці — річ не нова, але Юлія Тимошенко демонструє їх у

класичному виконанні. Однак сама вона аж ніяк не вважає себе представницею жіночих інтересів у політиці. Якраз навпаки: при кожній нагоді вона заперечує будь-який зв'язок з жіночим рухом чи, борони Боже, з фемінізмом. У політиці, цій жорстокій чоловічій грі, вона лише грає роль жінки. Дехто навіть називає її єдиним справжнім чоловіком у цій сфері! Отож-бо, що чоловіком. Хоча за стилем свого життя Юлія Тимошенко — справжнісінька феміністка.

Стереотипне уявлення про феміністку як мужеподібну, грубувату, статево-невдоволену, озлоблену й агресивну, схильну до сексуальних збочень чоловіконенавистицю все ще притаманне публічному дискурсу сучасної України. Завдяки дискредитації поняття фемінізму в рамках комуністичної ідеології та внаслідок спотворень під час радянської практики, жіноцтво упереджено сприймає цей термін, вбачаючи в ньому лише чергову загрозу якійсь абстрактній «вічній жіночності». Класичний приклад — викривлене розуміння сенсу свята 8 Березня, яке з Дня Міжнародної Солідарності Жінок (який ООН визнала ще у 1977 році!) перетворилось на ушанування жіночності, краси, весни і кохання. Нерозуміння сутності фемінізму (як руху жінок проти дискримінації, за забезпечення рівних із чоловіками прав та можливостей) характерне не лише для масової буденної свідомості українців, воно властиве навіть інтелектуальним та політичним елітам.

Та й національно-орієнтований жіночий рух в Україні активно заперечує свою причетність до фемінізму. Зрештою, поміж націоналізмом та фемінізмом є одна суттєва суперечність, що полягає у часто протилежному баченні місця і призначення жінки: в обмеженому сімейному чи у відкритому суспільному просторі. Проте проблематичність поєднання цих двох ідеологій та систем цінностей часом не усвідомлювали навіть самі лідери деяких жіночих організацій. Поодинокі спроби ж синтезу традиціоналізму та фемінізму виявились, як і слід було очікувати, невдалими. Це логічно спричинило прискорення процесу увиразнення та уточнення ідеологічних preferenцій окремих жіночих груп, відтак — дало поштовх

до певної спеціалізації українського жіночого активізму. Проте навіть ті жіночі організації, чії цілі та діяльність насправді відповідають феміністським стратегіям суспільних змін (усунення сексизму як дискримінації жінок за ознакою статі, забезпечення рівних прав та можливостей для жінок в економічній, політичній, соціальній, правовій сфері тощо) і досі не готові визнати себе феміністичними. Подібна обачність цілком зрозуміла, якщо взяти до уваги, з одного боку, вкрай негативну суспільну опінію про фемінізм, а з іншого, необізнаність жіноч-активісток з основами феміністської теорії і практики, яка не дозволяє їм переконливо спростовувати ці хибні уявлення. Першими, хто прорвав теоретичну блокаду фемінізму в Україні, були дослідниці-літературознавці — Соломія Павличко, Ніла Зборовська, Оксана Забужко, Ірина Жеребкіна, однак це не означало, що їх позиція фемінізму була прийнята з готовністю і вдячністю. Хоча дискусії в засобах масової інформації засвідчують, що часи тотального нігілізму минули і очевидним є величезний інтерес (зокрема, зі сторони самого жіноцтва) до цієї теми, однак критична нестача фахових і популярних публікацій з цього приводу все ще залишає цей суспільний запит незадоволеним. Тому й феміністський дискурс залишається маргінальним і в суспільстві, і в політиці.

Натомість в українських сім'ях чи не вся повнота обов'язків продовжує залишатися на плечах жінок. Жінці накинута «особливу місію» у долі української держави, нації і сім'ї. Місію, що означає відповідальність за цю долю. І за неодолю. Завищені суспільні очікування щодо жіноцтва і фатальні невдачі, що впродовж століть є супутниками української історії, неминуче спричиняють «комплекс провини» і

» Жінка в українців вважається темою сакральною (чи маргінальною?), відтак — табуованою (чи небажаною?)

фрустрованість у тієї самої «слабкої та прекрасної» частини української людності, на яку була покладена «місія» врятувати. Одною з найбільш згубних, деструктивних ідей, яку впродовж століть нав'язано українці, — це ідея жертвованості. Жертвованість яко найвища жіноча чеснота несумісна з емансипаційним феміністським (ба, навіть просто демократичним) дискурсом, бо засадничо позбавляє жінку права на власну вільну особистість, її всебічний розвиток, що можливий лише за умови здорового егоїзму.

Небезпека, що чатує на прихильне до Берегині українське жіноцтво, полягає в створенні та підтримці ілюзії про особливе і високе становище жінки в Україні, що насправді має мало спільного як з існуючими соціальними реаліями, так і з історичною правдою. Водночас така позиція фактично дає моральні підстави для витіснення жінок з політичної та економічної сфер назад у дім та сім'ю, де вони такі важливі, потрібні, де начебто тільки й можна жінці себе реалізувати. Матріархальний міф — то ідейний наркотик, самообман, спосіб втечі від жорстокої реальності, де жінка — зневажена, експлуатована, безправна, безмовна, у світ мрії — де весь український космос обертається навколо Берегині, що гордо стоїть на постаменті. Він суттєво перешкоджає українському жіноцтву усвідомити власні проблеми і перспективи у суспільно-політичній сфері. Як цілком слушно зазначила Мар'яна Рубчак, «більшість українок ще не усвідомила, що їхня ідентичність реконструюється в рамках чоловічих моделей влади задля того, аби посилити привілейовану чоловічу систему вартостей».

Стереотипи процвітають там, де нема знань. Жити міфами — то дурити себе самих. Лише пізнавши справжній історичний досвід українського жіноцтва, ми зрозуміємо, що ніколи життя жінки в Україні не було (та й не могло бути) ідеальним. Уся попередня історія України — це історія чоловіка (писана чоловіками про чоловіків і для чоловіків), а матріархатний міф та образ Берегині — яскраві тому підтвердження. Жіночої історії ми не знаємо, але пізнати її часто жорстоку, болючу, неприємну правду просто необхідно. Зняти «рожеві окуляри» з погляду на минуле жіноцтва — означатиме для нас увиразнення ґендерних проблем сучасного українського суспільства. Їх визнання та усвідомлення є чи не найважливішим кроком на шляху до їх розв'язання.

³ Цит. за повідомленням офіційного Інтернет-представництва Президента України http://www.president.gov.ua/news/159043947_mode_print.html

⁴ Повний текст виступу див. на <http://www.kuchma.gov.ua/main/?speech=36>

⁵ Ці трансформації нескладно простежити за фотобльомом на її особистому сайті www.prawda.com.ua

Проблеми встановлення гендерної рівноваги в Україні

ЄВГЕНІЯ Луценко
професор кафедри суспільних наук ДАКККиМ,
директор Центру соціальних і гендерних досліджень
«Нове життя»

На сучасному етапі перетворень, які відбуваються у соціальній сфері життя українського суспільства, всі ініціативи, спрямовані на затвердження рівності й рівноправності між жінками та чоловіками, наражаються на перешкоди, успадковані від тоталітарного та авторитарного минулого. Ці перешкоди включають міфи та так звані традиції, які поширюються старими гаслами. Зокрема, мова йде стосовно глузливих ставлення до рівності, видокремлення пріоритетів для окремих груп населення, а також спотворені й невірні знання щодо реальних форм і дійсних розмірів дискримінації. Останнім часом, коли проблема матеріального забезпечення та стратегія елементарного виживання стала одним із найактуальніших питань для переважної кількості українських сімей та окремих громадян, спостерігається посилення стереотипів стосовно ролі чоловіка та жінки в суспільно-політичному житті.

Сьогодні масова свідомість перебуває під впливом образів, які існують або нав'язуються у суспільстві. У пресі, на радіо, на телебаченні існує різниця у зображенні жінок та чоловіків. Усе це сьогодні має доволі значний вплив на формування орієнтацій молодших поколінь, формує образ жінки-спокусниці, жінки-споживальниці, жінки-домогосподарки, дівчини-секретарки, роль яких полягає лише у створенні комфортних умов задля повноцінної діяльності чоловіка-підприємця чи чоловіка-бізнесмена. Наразі у засобах масової інформації бракує зображення феномена «нової жінки» — освіченої, самостійної, впевненої у собі, орієнтованої на активну діяльність у публічній, політичній сфері, яка з'явилась в Україні в останньому десятилітті.

На рекламних же щитах поширюється образ молодої, привабливої, сексапільної жінки, зображеної у спокусливих позах. Начебто привабливість і залежність є основними чеснотами молодої українки. Тому й на рекламних листівках можна прочитати: «Ціна на цей одяг утішить вашого чоловіка». Безумовно, чимало жінок знаходяться у матеріальній залежності від чоло-

віків, однак подібні гасла дискримінують цілу когорту жінок, що працюють у багатьох сферах, зокрема, у бізнесі, в науці, які є успішними і матеріально незалежними.

Однак зазначимо, що в реальному житті України дискримінаційні вчинки щодо жінок мають місце у різних сферах. Численні ініціативи жіночих громадських організацій призвели до певних зрушень у вирішенні захисту прав людини взагалі і жінки зокрема, щодо викорінювання гендерної дискримінації й встановлення рівності статей не тільки де-юре, а й де-факто. З виступу Міністра України у справах сім'ї, молоді та спорту Ю.О. Павленка 2 березня 2006 р. на Міжнародній науково-практичній конференції «Національна безпека та оборона: гендерний аспект» зрозуміло, що питання гендеру стали актуальними не тільки для громади. У своєму вітальному слові до учасників конференції він, зокрема, сказав: «...Найважливішим компонентом безпеки є рівноправність. Як показує досвід багатьох країн, <...> коли в суспільстві не забезпечується рівноправність, то це становить загрозу безпеці держави. Тому Президент, Верховна Рада, Уряд України зайняли активну позицію щодо утвердження гендерної рівності в українському суспільстві»¹. Г. Й. Удовенко, на той час Голова Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин, також висловився щодо необхідності встановлення реальної рівності в Україні. «Гендерну рівність можна розглядати як один з аспектів прав людини, — сказав він у своєму виступі на тій самій конференції, — але разом з тим гендерна рівність у цивілізованому світі стала тим стандартом, яким вимірюється розвиток не лише особи, а й усього суспільства»². Таке розуміння проблеми політичним бомондом України тішить і надихає.

При цьому становище українських жінок останніх років, мало зміни-

¹ Національна безпека і оборона: гендерний аспект: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Україна, м. Київ, 2 березня 2006 р.). — К., 2006. — С. 7.

² Там само, с. 8.

шиш, яскраво свідчить, що розуміння питання високими посадовцями є лише однією з необхідних, але недостатніх умов повноцінного поступу України до встановлення гендерної рівності у всіх сферах суспільного буття. Проте існує можливість вирішити проблему щодо захисту прав та інтересів жінок. Задля цього, передусім, необхідно розробити реальний механізм реалізації українських законів. (Про це, до речі, вже багато років говорять активістки громадського руху, що працюють у галузі прав людини, на Парламентських слуханнях, конференціях, семінарах та «круглих» столах).

Наступним кроком має стати ратифікація Україною міжнародних договорів та конвенцій, які спрямовані на ліквідацію дискримінації стосовно жінок. Не менш важливим є також питання імплементації та застосування норм міжнародного права на національному рівні. Певною мірою успіх процесу встановлення реальної рівності в суспільстві залежить від українського Законодавця. Народним депутатам України необхідно, передусім, розробити чіткі механізми реалізації існуючої нормативної бази в галузі прав людини, це по-перше. По-друге, вже на часі створення державних контролюючих органів, які б у співпраці з місцевими виконавчими органами наглядали за виконанням законодавчих актів, а також вивчали сучасні форми порушення прав людини, в тому числі жінки.

Не зважаючи на те, що українські жіночі громадські організації вже понад десять років проводять інформаційні заходи з метою поширення ідеї гендерної рівноваги у суспільстві, на сьогодні рівень усвідомлення пересічними громадянами правових норм ще недостатній. Тому залишається актуальним проведення відповідних семінарів, конференцій та симпозіумів із залученням якнайширших верств населення. Поінформованість населення у галузі захисту прав людини, безумовно, зменшила б загрозу залучення жінок у залежне становище й, відповідно, гендерне насильство.

Фемінізм

З книги Павличко С. —
К.: Вид-во Соломії Павличко
«Основи», 2002. — С. 25-26

СОЛОМІЯ Павличко

блискауча вчена, літературний критик,
перекладачка, одна зі створювачів
феміністичних та гендерних студій в
українському літературознавстві
90-х років, авторка досліджень і статей з
питань фемінізму

Ми, звичайно, можемо і вміємо себе обдурювати, говорити про якусь особливу роль жінок в українському суспільстві, мало не про якийсь традиційний український матриархат, який при ближчому розгляді приписує жінці роль Берегині — своєрідної богині-раби, такої, що береже домашнє вогнище, поки чоловіки воюють, пиячать або займаються інтелектуальними справами. Ми можемо сперто не помічати, що жінки не допущені в нашому суспільстві до влади, що їх край мало в керівництві рад, партій, міністерств, установ, наукових і мистецьких інституцій, що тільки 13 жінок пробилось на 450 парламентських місць у Верховну Раду України.

Ми можемо повторювати заявлені істини про те, що жінки завжди були музами, їм поклонялися, їх оспівували і оспівують далі в цілому і в якихсь окремих деталях — очі, губи, руки, ноги, тіло, душу. Останнє, звичайно, не деталь, а як сказав би один відомий український поет, певна трансцендентальна божественна субстанція, сутність якої полягає в тому, щоб любити. Кого — ясно. Звичайно, Чоловіка. А в цій любові жертвовно служити йому. Самостійному інтелектуальному життю в цій схемі немає місця, як і рівному партнерству в тій же самій любові. Крім того, всі ми добре знаємо зворотний реальний бік тієї солодкої адорації жінки, якою просякла, мов мокрим цукром, наша література, особливо поезія. У звичайному житті музам доводиться щоденно носити сітки з харчами, щоб прогодувати чоловіка й

» Український матриархат при ближчому розгляді приписує жінці роль Берегині — своєрідної богині-раби, такої, що береже домашнє вогнище, поки чоловіки воюють, пиячать або займаються інтелектуальними справами

дітей, вони швидко товстішають, втрачають в тяжкій праці красу молодості і рідко коли знаходять час почитати книжку чи погортати свіжі газети. Суспільство, в якому відсутня рівність чоловіків і жінок, іншаке, як хворим чи недорозвинутим, не назвеш. Патріархат нищівно впливає на mentalність, культуру, спотворює її, робить однобокою, неповноцінною, провінційною, хуторянською, нарешті, дидактично-фальшивою. Навіть під маскою оспівування така культура несе в собі глибинні структури зневаги до жінки, апологію її експлуатації, в тому числі й насамперед сексуальної. На відміну від Сімони де Бовуар, у мене немає вагань. Про жінок в українській історії, суспільстві, культурі, про екзистенцію (як сказала б французька письменниця) української жінки потрібно писати і говорити якнайбільше. І справа не в якихось особливих жіночих амбіціях, і не в помсті за несправедливу зневагу, і не в заклику до жіночого сепаратизму. Просто інакше — при консервації існуючого стану справ — наша культура ніколи не стане нормальною, європейською чи, керуючись нейтральним терміном Дмитра Чижевського, «повною».

Наталія Чухим

Бібліографічний нарис

Пам'яті Наталії Чухим

МАРФА Скорик

кандидат філософських наук, докторант Інституту соціальної та політичної психології АПН України, директор Київського інституту гендерних досліджень

Наталія Чухим є однією з тих дослідниць, що створили і сформували атмосферу сприйняття гендеру в Україні. Народилась вона 13 червня 1956 року у родині Дмитра Чухим та Поліни Василичиною у місті Козятині на Київщині.

Наталія мала значні інтелектуальні здібності, що виявлялися ще з школи. Натомість її самостійність і впевненість, що відзначатиметься всіма, хто зустрічав Наталку на життєвому шляху, уповні виявились пізніше, коли відразу ж по закінченні школи 17-річна Наталія уперше прийняла та виконала самостійне рішення, таємно від рідних поїхавши по комсомольській путівці працювати на будівництві КАМАЗу.

Маючи чіткий план — отримати необхідний трудовий стаж для самостійного вступу на один із найскладніших тоді — філософський — факультет, та навіть братом куди менш чіткі наміри «побачити світ» і дізнатись про справжнє життя, Наталія уповні відчувала відразу декілька речей. Самостійна праця та від-

» Працюючи як голова громадської організації, Наталка Чухим не лише отримала специфічний організаційний досвід, але й спромоглася на здійснення постійної аналітики умов діяльності гендерних центрів в Україні

сутність рідного, звичного оточення поєдналися для неї із почуттям національного; у степах Казахстану Наталка відчувала себе українкою. «І тут степи, і там степи...» — національно забарвлена шевченківська рецепція територіально-ландшафтної різниці стала для неї лейтмотивом декількох наступних років її життя й зумовила наступні кроки.

Саме тут Наталія Чухим скоригувала свій первісний амбіційний план із вступу на філософський факультет Московського державного університету імені М.Ломоносова — одного з найпотужніших та найбільш престижних тогочасних учбових закладів. У вересні 1975 року вона вступила на однойменний факультет Київського державного університету.

Як згадують Наталініні однокурсники, вона «...багато чого не боялася. Не боялася вступати у наукові дискусії і сперечатись з тими, кого на курсі вважали авторитетами. Не боялася задавати питання тим викладачам, які не дуже це полюбили. Не боялася підробляти миттям підлоги. Лише через майже три десятиліття стало ясно, що не все було так просто, як здавалося тоді, й Наталініні на сміливість дуже часто межувала з виключністю, приховуючи її незахищеність...».

Хоча ця дівчина з київського містечка і не була інтелектуальною зорею курсу, та ґрунтовно і потужно, крок за кроком, вона набувала знань, посуваючись у їх засвоєнні. Вона запам'яталася не тільки своїми безстрашними питаннями у тодішніх гарячих інтелектуальних дискусіях.

Тодішній філософський факультет Київського університету, де викладали такі потужні вчені, як Ігор Валентинович Бичко, Мирослав Володимирович Попович, спрямував юну студентку до зацікавлення теорією пізнання й пізніше філософією науки. Стабільність цього інтересу засвідчили її подальший життєвий вибір. Всупереч тогочасній дещо задумливій факультетській атмосфері, Наталія Чухим усвідомила себе як науковця.

Однак не меншою мірою на неї вплинули й ті широкі видкокола, що надавалися університетським спілкуванням зі студентами з інших країн. Її зацікавлення Латинською Америкою та лібертарними ідеями, що у подальшому, ледь не за двадцять років, вилились у жагучий, пристрасний професійний інтерес до «чорної» теології та «теології визволення», лише частково реалізований у її «Феміністичній інтерпретації релігії», безсумнівно корениться у національних почуваннях, усвідомленні української ситуації як постколониальної та інтелектуальному пошуку і осмисленні шляхів визволення інших країн. Ідеал Свободи та ідея визволення стали і її провідними дороговказами, й дороговказами до розуміння самої постаті Наталії Чухим, і зробленого нею. Осмислення власного досвіду національного й такого ж досвіду свого народу для неї стало рамковим для сприйняття й ідеї гендерної рівності та підставою їх спадкоємності.

Та ці хронологічно віддалені перспективи для Наталії Чухим 1985-го року були ще надто далекими. Її тогочасне зацікавлення — теорія пізнання і робота над дисертацією з промовистою назвою «Некогнітивні передумови наукового знання». Завершена, ця робота посприяла становленню системного, власне філософського мислення й тій глибокій аналізу, яка відзначатиме кожен її подальший крок. Та друзі і колеги згадують тогочасну Наталю не за якийсь доробок — вони згадують її як яснооку й усмінену молоду матір, її гостинний дім і дружні, радісні зустрічі, сповнені надій.

Фахова спеціалізація Наталії Чухим як викладача філософських дисциплін — через роботу асистентом на кафедрі марксистсько-ленінської філософії Чернівецького університету, аспірантуру Київського національного університету імені Т.Шевченка і подальшу працю там же, на філософському фа-

культеті, на якому вона навчалася й куди зрештою повернулася викладати, — отримала новий поштовх на початку 1990-х років, коли Наталія зацікавилася як почала працювати над теорією гендеру.

Саме як гендерний аналітик та теоретик Наталка Чухим зреалізувалася як особистість та отримала остаточне визнання як науковець.

Обсяги зробленого нею в галузі гендерних досліджень в Україні важко переоцінити. Понад двадцять її робіт, присвячених гендерній методології, теоретичним проблемам гендеру, становленню гендерної освіти й гендерному аналізу актуальних соціополітичних процесів в Україні, були лише найбільш видимою частиною цієї величезної праці. Інша ж частина цієї роботи — організаційна розбудова гендерної дослідницької мережі й імплементації гендеру в освіті та просвітницькі (навчальні та наукові) програми — розпочалася для неї з 1998 року, коли Наталія організувала незалежний дослідницький центр — Київський інститут гендерних досліджень. Зареєстрований 1999 року, цей Інститут об'єднав дослідників, вчених та викладачів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інституту соціальної та політичної психології АПН України, Національного університету «Києво-Могилянська академія», співробітників інших науково-дослідних інституцій та НДО, які спеціалізувалися в галузі гендеру задля досліджень статусу жінок та чоловіків в Україні та практичного втілення гендерної рівності в українському суспільстві. Наталінініми зусиллями він став одною з установ, що відіграли значну роль у становленні гендерних досліджень в Україні. Що спонукало її створити таке громадське об'єднання? Як писала Наталка вже у 2000 році, підсумовуючи успіхи та невдачі більш ніж десятирічного розвитку гендерних досліджень в Україні та власного трирічного досвіду керівника недержавної дослідницької установи, нечутливість до гендерної проблематики в тогочасних академічних інституціях спричинювала появу недержавних організацій як єдиний спосіб її вивчення.

Працюючи як голова громадської організації, Наталка Чухим не лише отримала специфічний організаційний досвід, але й спромоглася на здій-

снення постійної аналітики умов діяльності гендерних центрів в Україні. Її зусилля ґрунтувалися на баченні тих труднощів, які спричинювали саме ці форми імплементації гендерних досліджень в український науково-освітній та громадський простір.

Неузгодженість дій та брак власних ресурсів — основні труднощі у становленні гендерних досліджень в Україні — турбували її найбільше. Саме тому Наталка доклала стільки зусиль до організації й становлення партнерської дослідницької гендерної мережі. За час із 1999 по 2003 роки вона організувала й провела десятки міждисциплінарних методологічних та науково-практичних семінарів для освітян та викладачів, зацікавлених в гендерних дослідженнях; круглих столів з окремих тем; конференцій, що організовувалися та відбувалися з участю Київського національного університету, Інституту філософії НАН України, Інституту журналістики КНУ тощо. За цей же час нею було створено також мережу співпраці з фахівцями гендерних центрів України, із міст Суми, Львів, Полтава, Вінниця, Одеса, з Івановським гендерним центром (м. Івано-Франківськ), Мінським гендерним центром (м. Мінськ, Беларусь).

Їй пощастило із партнерами по цій праці. Знаковою для Наталії стала зустріч із Ларисою Кобелянською, на тоді співробітницею Гендерного Бюро Програми Розвитку ООН і нинішнім керівником Програми Рівних Можливостей ПРООН. Їхня зустріч 1999 року в вагоні поїзда по дорозі з конференції в Форосі, з місця проведення Літньої гендерної школи, переросла в інтелектуальний тандем, ставши перетином особистих, кар'єрних і дослідницьких шляхів обох. Тодішні наміри Програми ПРООН «Гендер у розвитку» — підтримувати впровадження гендерного компоненту у систему вищої освіти України; проєкт, який згодом отримав назву «Гендерна освіта в Україні», став частиною Наталініного життя та одним із найзначніших її доробків.

Була розпочата та здійснена перша в Україні гендерна експертиза нормативних курсів та навчальних програм соціально-гуманітарного циклу (здійснена

» Гендерний аналіз навчальних програм свідчить, що під людиною здебільшого розуміється громадянин, а під суспільством – активні у публічній сфері громадяни, і у першому, і в другому випадку чоловічої статі

під егідою Київського національного університету імені Т.Шевченка та опублікована 2000 р.). Була розроблена низка спецкурсів за результатами цієї експертизи (2001 р.); програма базового курсу «Основи теорії гендеру» (опублікована 2003 р.); навчальний посібник «Основи теорії гендеру» (вийшов друком вже 2004 р.). Послідовно та крок за кроком поглиблювались гендерні питання й розширювався обсяг їх впровадження.

Просте питання: чи адекватно відображається в навчальному матеріалі досвід чоловіків і жінок (а саме це лежало в основі долею визначеної сфери компетенції у три останні роки її організаційної та наукової діяльності) — отримувало щоразу більш поглиблені відповіді.

Як писала Наталія Чухим у 2000 р.: «Пріскіпливий погляд на людину і суспільство виявляє, що цей об'єкт більшості гуманітарних та суспільних дисциплін далеко не однозначно і не у повному своєму обсязі потрапляє до наукового розгляду». І далі: «Гендерний аналіз навчальних програм свідчить, що під людиною здебільшого розуміється громадянин, а під суспільством — активні у публічній сфері громадяни, і у першому, і в другому випадку чоловічої статі». Виявлена через «Гендерну експертизу» асиметрія навчальних програм — відсутність концепцій, наукових матеріалів, які б відображали досвід обох статей рівнозначно, домінування наукових методологій, які не дозволяють теоретично представити життєві практики та інтереси жінок, потребувала розробки

низки спеціальних курсів, що й було здійснено протягом 2001 року. Ця активна праця із розробки спеціальних курсів з гендеру була тривалою і відбувалася на цей час по всій Україні.

Однак нарізла необхідність зробити наступний крок.

Значний досвід розробки гендерних питань та адаптації теорій, який накопили викладачі вищих навчальних закладів, робив можливим реальне й стале впровадження гендерних курсів в систему вищої освіти України. Наталка Чухим оцінювала це як якісно новий етап розвитку гендерної освіти. На заваді ставала надзвичайно вузька навчальна методична база, відсутність підручників, хрестоматій, словників.

Саме тоді і був запропонований амбітний освітній проект зі створення базового навчального курсу з основ теорії гендеру, що був міждисциплінарним, зі створення базового ж навчального посібника «Основи теорії гендеру». Цей перший комплексний проект ґрунтувався на попередніх досягненнях усього кола українських гендерних дослідників; однак реальне і системне впровадження гендерного компоненту в систему гуманітарної освіти України потребувало уніфікованого методичного забезпечення гендерних курсів, що читалися по вузах.

Навчальна програма й посібник «Основи теорії гендеру» стали одними з останніх організаційних та інтелектуальних Наталчиних результатів.

Її робота як керівника гендерного центру поєднувалася з викладацькою працею на філософському факультеті Київського національного університету. Цей подвійний статус та подвійна — і важка — праця потребували іноді надмірних зусиль. Втім, Наталка закінчила і ту й іншу роботу, нарешті поєднавши їх у своїй останній праці, «Візії жінки в західній філософській традиції», — монографічному дослідженні, що цілеспрямовано й системно прослідковує місце і статус жінок у класичних філософських вченнях.

Її життєвий шлях, її інтелектуальна й організаційна діяльність поєднали у спільних задумах й проектах дуже багато та дуже різних людей.

Саме тому її смерть для багатьох стала настільки особистою втратою.

Наталка Чухим: Основні публікації з гендерної тематики

1. Чухим Н.Д. Правовий статус жінки в культурі Київської Русі // *Духовна спадщина Київської Русі: Мат-ли наук.-практ. конф.* — Одеса, 1997.
2. Чухим Н.Д. Проблеми розвитку демократії та забезпечення рівних прав для жінок і чоловіків в Україні трансформаційного періоду. — К., 1998.
3. Чухим Н.Д. Феміністична парадигма історії // *Філософські читання пам'яті Павла Копніна.* — К., 1998.
4. Чухим Н.Д. Вступ до теорії фемінізму. Програма лекційного курсу. — К.: Вид-во КНУ імені Т.Шевченка. — 1998.
5. Чухим Н.Д. Методологические проблемы изучения истории женщин // *Женщины в политике и управлении: история и современность.* — Иваново, 1999.
6. Чухим Н.Д. Гендер та гендерні дослідження в ХХ ст. // *І: Незалежний культурологічний часопис.* — 2000. — №17
7. Чухим Н.Д. Гендерна експертиза програми курсу «Релігієзнавство» // *Гендерна експертиза нормативних курсів та навчальних програм соціально-гуманітарного циклу.* — К.: Вид-во КНУ імені Т.Шевченка. — 2001.
8. Чухим Н.Д. Присутствие в истории: опыт методологического анализа // *Женщины в истории: возможность быть увиденными.* — Минск: БГПУ им. Максима Танка. — 2001. — С. 85 — 92.
9. Чухим Н.Д. Гендер як аналітична категорія // *Філософсько-антропологічні студії 2001: (Спецвипуск).* — К.: Стило. — 2001. — С.7 — 25.
10. Чухим Н.Д. Філософія статі М.Бердяєва: історико-філософський контекст // *Міжнародні Бердяєвські читання: Мат-ли міжнар. наук. конф.* — К., 2003.
11. Чухим Н.Д. Проблема статі в соціально-гуманітарних науках: генеза концепцій // *Навчальна програма курсу «Основи теорії гендеру».* — К.: Факт. — 2003. — С.12 -13.
12. Чухим Н.Д. Проблематика статі: виникнення та генеза // *Основи теорії гендеру: Навчальний посібник.* — К.: К.І.С.. — 2004. — С. 30 — 79.
13. Чухим Н.Д. Проблема жіночої суб'єктивності в ХХ сторіччі // *Проблеми освіти: Науково-методичний збірник.* — 2004. — №34 — С. 58 — 67.
14. Чухим Н.Д. Гендерна освіта в Україні / *бібліографічний опис відсутній* /
15. Чухим Н.Д. Гендерні відмінності у становленні моральних цінностей / *бібліографічний опис відсутній* /
16. Чухим Н.Д. Природна ієрархія і статі у Аристотеля / *бібліографічний опис відсутній* /
17. Чухим Н.Д. Політичне становище жінки в Україні / *бібліографічний опис відсутній* /
18. Чухим Н.Д. Права жінки в історичній ретроспективі / *бібліографічний опис відсутній* /
19. Чухим Н.Д. Перспективи феміністської критики історическої науки / *бібліографічний опис відсутній* /

Наталка Самолевська: про «незручну тему»

В випусках «Я» № 4 (12)/2005 та № 2 (14)/2006 розповідалось про проекти та діяльність Всеукраїнської громадської організації «Жіночий консорціум України». Сьогодні на наші питання відповідає п. НАТАЛКА Самолевська, голова організації.

«Жіночий консорціум України» — Всеукраїнська організація, яка існує з 2001 року. Тобто вже більше 5 років. Що змінилося за цей період?

Очевидною є динаміка росту авторитету і впливу Жіночого консорціуму на національному та міжнародному рівнях. Ми маємо декілька напрямків діяльності: протидія торгівлі людьми; запобігання домашньому насильству; захист прав дітей; гендерна рівність. Організація надає консультаційні, координаційні, інформаційні та навчальні послуги іншим громадським організаціям в областях та районних центрах України. Також працюємо із спеціалістами державних та громадських організацій, жінками-депутатками безпосередньо.

Успіхом вважаємо сертифікацію Міністерством освіти і науки України наших двох навчальних фільмів: «Станція призначення: Життя» — про протидію торгівлі людьми, та фільму для фахівців, що працюють з дітьми, які зазнали сексуального насильства. По-

» Останні події в Україні показали, що питання розвитку та підтримки громадського руху є актуальним. Громадські організації мають бути солідарними одне з одним

підтримки організації Winrock International успішно пролобіював ратифікацію Палермської конвенції ООН по боротьбі з транснаціональною злочинністю. Зараз це робота над змінами в діючий закон з протидії насильству в сім'ї. Також разом із партнерами — МО «Дитячий культурно-просвітницький центр» та Фондацією «Захист Прав Дитини» — працюємо над створенням в Україні інституції Уповноваженого з прав дитини. В жовтні за ініціативи Жіночого консорціуму в Києві проводиться міжнародна конференція «Досвід впровадження інституту Уповноваженого з прав дитини в Литві, Латвії, Польщі, Греції і Росії: перспективи для України». Зустрічі представників цих країн з парламентами України дадуть досить багато інформації і зроблять поштовх для наступних кроків по створенню такої інституції в Україні. Як бачите, праці багато, вона цікава, хоч і дуже складна.

Сьогодні в Мережу входить 28 організацій. Скажіть, будь ласка, чи планується збільшення організації, залучення до неї нових членів?

Хоч і не люблю цифр, але буду їх зараз використовувати. Далека від радянської традиції, яка подекуди збереглася в середовищі громадських організацій: «ви-

конати та перевиконати». Коли чуя фрази на кшталт: «Ми маємо десять тисяч членів організації», то хоч у відповідь сказати за Станіславським: «Не вірю!». Щодо Консорціуму, то коли йдеться про Мережу громадських організацій в проєкті «Учассть жінок у громадсько-політичному житті», яку за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні ми координуємо, то тут дійсно йдеться про 28 НДО. Але в інших напрямках роботи є й інші цифри. Так, за підтримки Міжнародної організації з міграції ми працювали над створенням Дорадчих рад з протидії торгівлі людьми з організаціями в 17 областях країни. А у напрямку з подолання насильства в сім'ї проведено інтерактивні дискусії в 24 областях України. Ми мали на меті оцінку ситуації щодо виконання діючого закону з протидії насильству в сім'ї із залученням місцевих адміністративних працівників, державних службовців, правоохоронців, депутатів місцевого рівня, представників НДО і ЗМІ. Проведено анкетування понад 750 фахівців-практиків, представників відомств та організацій, котрі в силу виконання своїх функціональних обов'язків мають дотичність до попередження насильства в сім'ї, та більшість з них покладена організація здійснення заходів згідно Закону України «Про попередження насильства в сім'ї». В результаті було отримано 5963 різноманітні відповіді, пропозиції, думки, побажання, ідеї. Майже 90% опитаних стверджують, що в своїй роботі вони постійно стикаються з проявами домашнього насильства, частіше за все це прояви фізичного насильства. Від 60% до 75% випадків — прояви насильства над жінками. Вражаючим фактом стало те, що до 70% фахівців детально не ознайомлені із законодавчою базою України щодо протидії насильству в сім'ї. Результати дослідження були представлені на круглому столі у Комітеті Верховної Ради Укра-

» Щодо залучення нових членів до співпраці, то Консорціум відкритий до спілкування і роботи з усіма організаціями, які підтримують ідею гендерної рівності та виступають проти всіх форм дискримінації

їни з питань охорони здоров'я, материнства та дитинства з метою зміни діючого Закону України з протидії насильству в сім'ї.

Я назвала цей останній приклад як ілюстрацію до нашого стилю роботи. Це не формальне об'єднання під «одне крило» всіх і вся, а справжня, жива робота. Нещодавно ми в команді вирішили порадити, а скільки все-таки маємо партнерів по Україні. Вийшла суттєва цифра — 167 громадських, в тому числі жіночих та молодіжних організацій. Консорціум налагодив сталу систему партнерства серед державних організацій та органів самоврядування: від районного до обласного рівня.

Гарним прикладом партнерства з державними структурами є створення «Координаційно-освітнього центру протидії насильству в сім'ї» спільно із Київським міським центром соціальних служб для молоді. Завданнями цього спільного закладу є проведення мультимедійного навчання для фахівців, які працюють з сім'ями: правоохоронців, представників соціальних служб для молоді, медиків, освітян та ін.

Щодо залучення нових членів до співпраці, то Консорціум відкритий до спілкування і роботи з усіма організаціями, які підтримують ідею гендерної рівності та виступають проти всіх форм дискримінації.

Серед українських науковців ведуться дискусії: чи існує жіночий рух в Україні? Якою, на Вашу думку, має бути відповідь на це питання? Чи можна назвати діяльність жіночих організацій жіночим рухом?

Не належу до наукового світу, тому не приймаю участь в таких дискусіях. Проте можу висловити свій погляд як НДО-шниця і тренерка-практик. Далека від ідеї поділу громадського руху за статевою ознакою. Чи можна назвати учасни-

ками «жіночого» руху організації — наших партнерів, як, наприклад, «Центр розвитку громади» із Славутича, «Адаптаційний чоловічий центр» з Тернополя, Коаліцію молодіжних громадських організацій Черкаської області «Молода Черкащина», «Клуб підприємців» з Вінниці? Але вони працюють, проводячи поруч з іншими, «жіночими» організаціями тренінги, семінари, круглі столи для жінок-лідерок, жінок-депутаток. Для мене не суттєво, як називати такий рух. Важливіше те, які знання, вміння, навички матимуть безпосередні отримувачки послуг цих та інших організацій.

В Консорціумі більш суттєвим напрямком є виховання нового, молодого покоління діячок громадського, гендерного руху. В нашому офісі цілі напрямки роботи ведуть молоді дівчата. Не дивлячись на досить молодий вік (до 30 років), Марія Алексєнко, Олена Ерстенюк, Наталя Точилєнкова вже завоювали авторитет серед своїх колег та колежанок в Україні. Інші наші вихованки працюють зараз в міжнародних організаціях і посольствах, навчаються в європейських університетах, успішно роблять кар'єру в бізнесі. Іноді жалкуємо, що приходиться «відпускати» у великий світ своїх навчених і компетентних вихованок. Але це природний процес. Таким чином ми вносимо свій внесок у поширення ідей гендерної рівності в різних сферах життя країни.

Чи актуальна, на Вашу думку, консолідація українських громадських організацій, і саме жіночих? Які кроки треба робити в цьому напрямку?

Останні події в Україні показали, що питання розвитку та підтримки громадського руху є актуальним. Громадські організації мають бути солідарними одне з одним. Один у полі не воїн. Проте бачу таку консолідацію на рівних, партнерських, чесних і прозорих умовах. Коли чуя твердження про те, що третій сектор в Україні досить потужний і впливовий, то запитую себе: «Уявімо, що всі міжнародні грантодавці раптом перестали підтримувати НДО. Що буде з громадським рухом?». Звичайно, частина найстійкіших і надалі буде працювати. Але на скільки таких організацій вистачить? Йдеться не про меркантильний інтерес. Просто всяка діяльність вимагає витрат, отримання нових знань тощо. Приклад бі-

лоруського і російського громадського руху має стати для нас червоним сигналом. Шість років тому я проводила тренінг у Мінську з громадськими організаціями і бачила, що там є такі чудові, небайдужі люди. Який контраст відчуваю зараз, час від часу спілкуючись з білоруськими колежанками! Щодо російського громадського руху, то складеться враження, що вони застигли на рівні 2000 року.

Важливим питанням є стереотипи чиновників щодо НДО. Міфи щодо величезних фінансів, які отримують громадські організації, дуже міцно укорінилися в чиновницькій свідомості. На одному з круглих столів в обласному центрі чиновниця з облдержадміністрації прямо сказала: «Я би всі ці фонди-шмонди просто заборонила! Від них одна шкода». Можна було б сприйняти це як поодинокі непорозуміння, але я не маю ілюзій. В той же час ті самі чиновники вельми охоче використовують результати нашої роботи у своїй звітності, в кращому випадку лише натякаючи на те, що, власне, все зробили і організували саме громадські організації.

Отже, питання стоїть про цивілізовану підтримку громадських організацій, соціальне замовлення, чесний і відкритий діалог «громада — влада». Це все можливе за умов нормального демократичного суспільства і консолідації громадських організацій.

Чи є в планах консорціуму проведення Всеукраїнського заходу, такого наприклад, як конференція, форум тощо?

В листопаді плануємо провести дводенну конференцію громадських організацій в Києві. Маємо небагато коштів, але десь 20 областей країни буде представлено. Питання, яке хочемо обговорити, — підтримка жіночк активісток, жінок-лідерок в країні. Запросили до участі в майстер-класі тренерку з США Заїду Аргудас. Вона має досвід участі в політичному житті США: участь у виборах, працювала в уряді та в політичних партіях. Також має величезний досвід в участі в різноманітних міжнародних форумах та конференціях. На даний момент Заїда працює заступником керівника Ліги жіночк-виборців США. Також плануємо ознайомити громадські організації з поглядом ООН на захист українських жінок від дискримінації. Тому до

участі запросили Алана Скурбаті — Радника ООН з питань прав людини, доктор наук з міжнародних прав людини.

У зв'язку із проголошенням курсом євроінтеграції України гендерне питання, що є пріоритетним у Євросоюзі, набуває особливого значення в політичних процесах нашої держави. 2007 рік у Європі буде проголошено «Роком рівних можливостей». Чи можна сказати, що Україна просувається у напрямку гендерної рівності, і якою Ви бачите роль громадських організацій в цьому питанні?

В плані риторики і декларацій державою зроблені суттєві кроки на шляху до гендерної рівності. Але практика виглядає не так оптимістично, як це звучить у звітах. Нещодавно проводила тренінги для двох груп чиновників і чиновниць районного рівня, що відповідають за виконання політики держави в царині рівності прав жінок і чоловіків. Висновок, який зробила, не вельми оптимістичний. Тому бачу величезне поле діяльності в просвітницькій та інформаційній роботі щодо гендерної рівності. І тут гостро постає питання про якість такої роботи з боку громадських організацій. Маємо усвідомити, що кожен тренінг, семінар, конференція тоді нестимуть результат, коли чітко враховуватиметься українська дійсність. А вона нерідко полягає в тому, що говориться одне, думається друге, а робиться третє... Рік рівних можливостей, що проголошений в країнах Європи, ще недосяжний стандарт в найближчий час для України. Правда, не здивуюсь, якщо і у нас також такий рік проголосять.

» В Консорціумі більш суттєвим напрямком є виховання нового, молодого покоління діячок громадського, гендерного руху

Просто результатом буде багато-багато державних звітів і зовсім мало дійсного результату. Тому йти маємо крок за кроком, враховуючи досвід інших країн.

Щодо євроінтеграції... В світлі подій, що відбуваються в державі в другій половині 2006 року, вже не така впевнена щодо європейського спрямування нашої держави. Власне, це моя приватна думка.

Скажіть, будь ласка, чи потрібна вам, практикам, допомога фахівців-теоретиків, що займаються вивченням гендерних питань? Якою може бути взаємодія науковців та практиків в цьому аспекті і що це може надати суспільству у напрямку наближення до гендерної рівності?

Назву приклад справжньої співпраці теоретиків та практиків. В свій час мала можливість пройти навчання у Варшаві в Інституті психології та здоров'я. Поляки зробили просту річ: в питаннях протидії домашньому насильству об'єднали зусилля громадських організацій і кращих фахівців Вищої школи психології (це заклад із академічним статусом). Лекції для НДО читали науковці-теоретики. В той же час на практичних заняттях фахівці із громадських організацій чітко формулювали реальні проблеми і своє бачення. Таким чином проходив взаємний обмін знаннями та практикою. В результаті змінювалися обидві сторони — теоретики мали добрий стимул до праці в конкретних напрямках, а практики — нові знання та навички. Про щось подібне мрію і для України не лише у сфері гендеру, а й у інших напрямках. Теоретикам варто перестати ходити «на паркетах», а хоч іноді пройтися «по траві». Відкрийте будь-яку наукову книгу з гендерних питань, що так активно розповсюджують деякі знані і поважані організації серед українського загалу. Запитайте звичайного чиновника з Полтавщини чи Чернігівщини — що конкретно з цього він застосує на практиці. Я спробувала це вияснити. Без коментарів.

Ваші побажання читачькій аудиторії «Я».
Терплячості, стійкості і відчуття реальності. Хто як не ми?

Комплексный гендерный подход: шведская версия

Уровень достижения гендерного равенства в цивилизованном мире стал критерием, которым измеряется развитие современного общества. Для большинства стран Европы сегодня вопросы гендерного равенства являются приоритетными. Демократические преобразования, которые происходят в обществе, приводят к новому пониманию этих вопросов. Ознакомление с опытом таких стран, как Швеция, Норвегия, Финляндия, Германия подтверждает, что сегодня становится все более осознанной такая стратегия, как комплексный гендерный подход.

Сегодня мы знакомим вас с шведской трактовкой понятия гендер.

В основе шведских проектов сотрудничества в области развития, которыми занимается Шведское управление международного сотрудничества в области развития (УПРАВЛЕНИЕ СИДА), лежат принципы равенства между мужчинами и женщинами:

» твердое убеждение в том, что равенство полов является вопросом прав человека;

» растущее признание того факта, что равенство — равенство прав, возможностей и обязанностей — является предпосылкой эффективного и устойчивого развития, основанного на интересах индивида.

Для обеспечения равенства полов необходимо применение гендерного подхода. Вместо того, чтобы акцентировать внимание только на женщинах или только на мужчинах, следует рассматривать положение обоих полов. Такой подход называют комплексным гендерным подходом (gender mainstreaming).

Комплексный гендерный подход заключается в изучении и выявлении факторов, способствующих усилению и закреплению неравенства между

женщинами и мужчинами.

Неравенство полов связано не с недостатком умений и ресурсов, а с социальными факторами и институтами общества, способствующими возникновению неравенства.

Следовательно, необходимо понимание истоков неравенства — социальных факторов, институтов общества, ценностных установок и стереотипных представлений — и борьба с ними, а не с проявлениями самого неравенства. Задача состоит не в вовлечении в существующие проекты и программы как женщин, так и мужчин, а в преобразовании проектов и программ таким образом, чтобы они отражали разнообразные интересы и потребности обоих полов.

Гендерный подход не менее важен в отношении детей и молодежи. Дети растут под воздействием ценностных установок, основанных на половой принадлежности, которые способствуют укреплению неравенства.

www.гендерна рівність в Україні і в світі

Общественная организация «Женские перспективы» (г. Киев) при финансовой поддержке Посольства Финляндии в Украине в рамках проекта «Гендерное равенство в Украине и мире» разработала сайт «Гендерное равенство в Украине и мире» www.gender.net.ua

Цель проекта — содействие гендерному равенству во всех сферах жизни. На сайте — новости в Украине и мире, современные достижения, точки зрения, новое в законодательстве, информация о гендерно-ориентированных организациях, библиотека, словарь гендерных терминов, каталог ресурсов.

Презентация сайта прошла в городах Запорожье, Харькове, Одессе, Львове, Днепрепетровске, Кировограде.

Битвы на ниве третьего сектора: от бессистемных действий — к успешной стратегии

ч. IV. Система стратегического управления:
структура стратегического плана и этапы разработки

Ч. I Система стратегического управления: составные элементы

Ч. II Система стратегического управления: этапы становления// Я, 2006, № 1 (13)

Ч. III Система стратегического управления: разработка миссии и ее влияние на управление проектами// Я, 2006, № 2 (14)

ВЛАДИМИР Перепеченко

тренер международной программы «Правовая инициатива в Центральной Европе и Евразии» (Ассоциация Американских Юристов, США), консультант по организационному развитию проекта «Сеть гражданских действий в Украине» (Институт Стабильных Сообществ, США), Председатель Луганской областной группы медиации.

В прошлой публикации мы рассмотрели разработку декларативных компонентов стратегического плана — видения, миссии и стратегических целей. Теперь перейдем к одному из наиболее сложных этапов — разработке непосредственно самого стратегического плана.

Сложность этого этапа заключается в том, что структура стратегического плана как документа и последовательность шагов по разработке стратегического плана не совпадают.

Стратегический план как документ

Стратегический план как документ включает в себя следующие разделы:

1. Общее описание организации. В него обычно входят дата основания и реквизиты, цели создания организации и уставная деятельность, отражающая структуру управления, активы и достижения, возможно — краткая историческая справка об организации.

2. Анализ ситуации развития организации. Анализ проводится на трех уровнях: на уровне макросреды (оценивают влияние долгосрочных тенденций и факторов, на которые организация повлиять не в силах), на уровне отрасли (влияние поставщиков, потребителей, конкурентов, продуктов-заменителей, возможность появления новых конкурентов) и последний уровень — уровень самой орга-

низации, ее сильные и слабые стороны. На основании этого анализа выявляются ключевые факторы успеха, составляется перечень стратегических проблем и формулируются конкурентные преимущества организации.

3. Стратегическое видение и миссия. Данные компоненты были уже ранее рассмотрены, поэтому обойдусь без комментариев.

4. Стратегические цели. В предыдущей статье мы говорили о долгосрочных стратегических целях, которые отражаются в данном разделе. Помимо них, на основании перечня стратегических проблем, выявленных в ходе анализа, могут быть сформулированы краткосрочные стратегические цели.

5. Общая деловая стратегия. Непростой раздел, содержание которого во многом связано со спецификой деятельности организации. Для организаций с широкой диверсификацией деятельности сложно сформулировать единую деловую стратегию — каждое из направлений может иметь свою, отличную от других направлений, стратегию развития. Арифметическое суммирование здесь не уместно, иначе получим среднюю температуру по больнице... В ситуации с диверсифицированной деятельностью формулируются единые принципы и правила работы по существующим направлениям.

Если же у организации четко определено ведущее направление деятельности, тогда общая деловая стратегия отражает одну из пяти ключевых стратегий: стратегию лидерства по издержкам или широкой дифференциации услуг, стратегию освоения ниши рынка или фокусировки на отдельных видах услуг, или же

пытается балансировать между этими полюсами, опираясь на стратегию оптимальных издержек.

6. Поддерживающие функциональные стратегии. Применительно к общественным организациям в данном разделе необходимо обязательно определить стратегические цели и задачи в области материально-финансового обеспечения деятельности, развития персонала и продвижения услуг.

7. Рекомендуемые действия. Данный раздел включает в себя непосредственно план действий, который в свою очередь делится на немедленные действия (связанные со стратегическими проблемами) и перспективные (развивающие стабильное конкурентное преимущество).

Кроме перечисленных семи разделов в стратегическом плане могут быть: письмо-обращение руководителя организации к своим сотрудникам и общественности (как правило — немного пафосное, для вдохновения); показатели деятельности и критерии оценки (некоторые руководители включают их в каждый раздел, а другие выделяют в отдельный). В любом случае показатели и критерии оценки деятельности являются обязательным элементом стратегического плана; система мониторинга реализации стратегии.

Таким образом, анализируя только содержание стратегического плана, можно уже в первом приближении оценить качество его проработки. С другой стороны, количество разделов и их наполненность показывают, что разработка стратегии — дело далеко не одного дня и даже не одного трехдневного семинара.

Шаги по разработке стратегического плана

Также, как и в структуре стратегического плана могут быть «модификации», в процедуре его разработки могут быть «сценарные» различия. Остановимся на ситуации, когда организация уже существует де-факто и требуется для нее разработать стратегию развития.

Поскольку данная процедура емкая, ее удобно разделить на крупные этапы, внутри которых будут более мелкие шаги.

Этап 1: Определение точки отсчета

Данный этап включает в себя шаги по описанию организации (дата ее основания, реквизиты, территория деятельности, уставная деятельность, имеющиеся активы и структура), краткий обзор истории ее развития, описание целевых групп, которым оказываются услуги.

Для качественного прохождения этого этапа необходима простейшая статистика, которая бы накапливалась в организации, и еще кто-то, кто бы смог это описать.

Этап 2: Разработка декларативных компонентов стратегии: видение, миссия и стратегические цели

Второй этап начинается с уточнения целевых групп и будущей территории деятельности. Здесь важно спрогнозировать будущие потребности потенциальных клиентов, оценить перспективность и актуальность существующей деятельности.

Затем формируется видение и миссия организации. На основании видения определяются перспективные направления деятельности. По этим направлениям формулируются стратегические программные цели. Завершается этап примерной оценкой требуемых ресурсов и формулировкой стратегических целей в области финансового обеспечения.

Данный этап относительно простой, поскольку в большей степени определяется желаниями участников, а не объективными обстоятельствами. Именно этот компонент в стратегическом управлении дает повод для насмешек скептикам и прагматикам: в подавляющем большинстве случаев в украинских НГО видение

участников так и остается несбывшейся иллюзией.

Этап 3: Анализ ситуации развития и уточнение целей

Как уже отмечалось в разделах стратегического плана, анализ проводится на трех уровнях:

» анализ макросреды (влияние территориального и социокультурного факторов, научно-технического прогресса, экономического и политико-правового факторов, глобализации);

» анализ отрасли (влияние поставщиков, потребителей, конкурентов, продуктов-заменителей, возможности появления новых конкурентов);

» анализ организации (сильные и слабые стороны, возможности и угрозы развития).

Анализ завершается сопоставлением показателей по трем уровням, определением ключевых факторов успеха, составлением перечня стратегических проблем.

На основании проведенного анализа проводится проверка задекларированных стратегических программных и финансовых целей. При необходимости цели корректируются с учетом развития стабильных конкурентных преимуществ организации.

Проведенный анализ также позволяет определить краткосрочные финансовые цели и сформулировать поддерживающие стратегии в области продвижения услуг и развития человеческих ресурсов.

Именно этот этап и ставит большую жирную точку (а точнее — крест) в разработке стратегии украинскими НГО: отсутствие представления о рынке предоставляемых услуг и отсутствие навыков владения инструментами анализа разрывает процесс, не позволяет «заземлить» мечтания и воплотить их в реальность.

Этап 4: Разработка механизмов реализации стратегии.

На четвертом этапе предстоит определиться с общей корпоративной стратегией (если это возможно) или стратегиями развития направлений, сформулировать главные принципы и правила

работы организации. Затем следует выбрать оптимальные механизмы и разработать ряд планов: перспективный план развития и план на ближайший год. Для общественных организаций обязательно добавится среднесрочный план по привлечению средств.

Этот этап сегодня становится все более доступным для организаций — накопленный опыт (как мировой, так и национальный) и наличие сети Интернет позволяют использовать некие уже сложившиеся и опробованные механизмы. Главное — суметь их адаптировать под свои реалии. Проблемным местом снова остается нехватка информации о рынке услуг и способность проводить качественный анализ.

Этап 5: Разработка системы оценки и дополнительных механизмов.

Данный этап — завершающий. На нем дорабатываются в первую очередь планы, связанные с поддерживающими стратегиями: план продвижения услуг, план развития персонала, возможно — план производства или разработки новых продуктов и т.д. На этом же этапе наиболее уместно разработать систему мониторинга и оценки внедрения стратегии, поскольку уже есть полная картина запланированной деятельности. Не исключено, что разработка системы мониторинга внесет коррективы в используемые механизмы и необходимо будет вернуться на некоторые шаги предыдущего этапа.

Подводим итоги:

Исходя из содержания шагов по разработке стратегии, можно сделать вывод о продолжительности данной процедуры и этапности в разработке.

Качество стратегического плана во многом будет определяться наличием у разработчиков объективной информации о состоянии рынка услуг и способности к долгосрочному прогнозированию. Второй важной составляющей качественного стратегического плана выступает способность руководителей и персонала применять современные инструменты анализа и планирования.

Наличие качественного стратегического плана автоматически не гарантирует успешность развития организации. Понадобятся еще воля и значительные силы по внедрению задуманного...

Ч. V Система стратегического управления: эффективный руководящий орган

Стратегическое управление в организациях распределяется на три уровня: уровень правления, уровень исполнительного директора и уровень специалистов по стратегическому планированию.

Стратегическая роль Правления

Поскольку в общественных организациях высшим руководящим органом является Общее собрание (съезд или конференция) и именно на них происходит окончательное утверждение стратегии, то роль Правления заключается в непосредственной подготовке стратегии развития к рассмотрению, анализе возможных вариантов и выборе наилучших альтернатив. Правление привлекает для разработки стратегии исполнительного директора и специалистов по стратегическому планированию. После принятия стратегии на Правление ляжет еще часть контрольных функций и ответственность за ее реализацию.

» В НГО сохраняется совмещение функций главы правления и исполнительного директора, роли членов правления остаются формальными

Роль исполнительного директора в осуществлении стратегического управления

Исполнительный директор является самым влиятельным и ответственным менеджером по стратегии. Должность исполнительного директора предусматривает выполнение функций главного постановщика задач, разработчика целей, а также определение стратегии и путей ее достижения для всей организации. Проблемы, которые он считает стратегически важными, становятся стратегическими для организации. Обычно исполнительный директор персонально принимает решение об одобрении серьезных стратегических решений и действий. Окончательная ответственность за руководство разработкой и реализацией стратегического плана для всей организации лежит на исполнительном директоре.

В современных украинских НГО должность исполнительного директора все еще остается редкостью, поэтому данную функцию выполняет председатель (президент) Правления.

Вице-президенты по производству, маркетингу, финансам, кадрам и другие функциональные руководители тоже несут ответственность за разработку и осуществление стратегии. Деятельность по созданию и осуществлению стратегии фактически рано или поздно затрагивает любую управленческую работу.

Роль и задачи специалистов по стратегическому планированию

Роль и задачи отдела планирования состоит главным образом в сборе и обработке информации, необходимой для менеджеров по стратегии, в создании и дальнейшем управлении системой ежегодного пересмотра стратегии, с помощью которого все менеджеры по стратегии проверяют и вносят корректировки в свои стратегические планы.

Отдел по планированию также координирует процесс пересмотра и утверждения стратегических планов, разработанных для различных отделов организации. Подавляющее большинство украинских НГО сегодня не имеют специализированных отделов по планированию, поэтому роль специалистов по стратегическому планированию выглядит эфемерной.

По данным Международного центра перспективных исследований функция стратегического управления в украинских НГО недостаточно определена и размыта. На это влияет как нечеткость правовой базы, так и сложившийся стереотип — высший руководящий орган формально принимает решения вместо подготовки рекомендаций, обеспечения прозрачности деятельности и подотчетности организации... По данным того же бюллетеня, по состоянию на 2003 г.:

«В Україні офіційно зареєстровано більш як 30 500 неурядових організацій, і одним з найнезрозуміліших аспектів їхньої діяльності є функціонування їхніх керівних органів. Визначити роль та оцінити ефективність структур стратегічного управління неприбуткових організацій надзвичайно складно через вкрай запутану правову систему і загальний брак обізнаності з тим, якими мають бути керівні органи, що виконують наглядову функцію. Що більше, оскільки в Україні НУО ніколи не поспішали розкривати інформацію про себе, донині не існувало майже жодної можливості побачити, як функціонують ці органи в структурі організацій».

За прошедшее время серьезных изменений в системе стратегического управления в НГО не произошло: сохраняется совмещение функций главы правления и исполнительного директора, роли членов правления остаются формальными, прозрачность деятельности и подотчетность организации перед громадой не является приоритетом.

Критерии эффективного руководящего органа

Рассмотрим контуры эффективного руководящего органа.

Такой орган управляет организацией на основе принципа прозрачности процесса принятия решений. Руководители эффективно распределяют и используют ресурсы, выполняют свои обязанности и используя свои полномочия, опираясь на общепринятые принципы и ценности. Во внешней политике организации доминирует открытость перед громадой, прозрачность деятельности.

Хорошо поставлена работа контролирующего органа — контрольно-ревизионной комиссии или наблюдательного совета. Причем контроль распространяется не только на финансовую, но и программную деятельность.

Эффективное стратегическое управление обеспечивает организациям ряд преимуществ:

- » стабильность существования;
- » определенность цели и стратегии ее достижения;
- » эффективное организационное планирование и управление ресурсами;
- » выверенный и понятный членам организации процесс принятия решений;
- » усовершенствование программ и услуг;
- » повышение репутации организации в глазах клиентов и общественности.

Нижче представлен ряд критериев, которые помогут оценить, насколько управление в организации является эффективным. Действующая система стратегического управления затрагивает практически все уровни организации: от рядовых членов (специалистов) до правления. Данные критерии рассматриваются в привязке к действующим стратегиям. Наличие данного показателя в организации дает ей больше шансов на выживание в современном меняющемся мире.

Генеральная стратегия организации

Критерии эффективного управления:

- » наличие действующей стратегии, постоянное организационное развитие и растущая организация;
- » структура организации, адекватная действующей стратегии, оптимизированное делопроизводство;
- » открытость и прозрачность деятельности, легальность осуществляемых услуг и соблюдение законодательства Украины;
- » предупреждение и оперативное реагирование на кризисные ситуации;
- » спрос на услугу организации, подтвержденный договорами с партнерами или клиентами, отзывами клиентов о деятельности, благодарственными письмами или рекомендациями;
- » влияние организации на решение социальных проблем и формирование региональных политик, создание прецедентов и внесение изменений в нормативно-регламентирующие документы;

Стратегия в области финансово-материального обеспечения

Критерии эффективного управления:

- » действующий и бесперебойно работающий офис организации;

- » уровень финансирования, обеспечивающий покрытие всех программных и административных расходов;
- » объем и источники привлеченных средств на деятельность, диверсификация источников финансирования;
- » современное модернизированное оборудование, адекватное осуществляемым программам и видам деятельности;
- » накопленные методические и информационные ресурсы.

Стратегии в области продвижения услуг и установления связей с общественностью

Критерии эффективного управления:

- » интерес общественности и СМИ к тематике деятельности организации;
- » сформированное у общественности определенное положительное мнение об организации в соответствии с ее задачами;
- » регулярное информирование партнеров, клиентов, доноров и общественности об осуществляемой деятельности, опубликованные истории успеха;
- » наличие корпоративного бренда.

Стратегии в области развития персонала

Критерии эффективного управления:

- » обеспечение потребности организации в квалифицированных специалистах;
- » наличие общих профессиональных и корпоративных ценностей в организации;
- » привлеченные новые члены и сотрудники, мотивированный персонал;
- » профессиональный и карьерный рост сотрудников, изменение их социального статуса и повышение рыночной стоимости как специалистов.

Краткие итоги:

Говоря об эффективном управляющем органе в НГО, невозможно ограничиться только работой правления или исполнительного директора. Эффективный управляющий орган координирует и связывает в единую функцию работу специалистов по планированию, руководителей отделов, исполнительного директора, членов правления и контрольно-ревизионной комиссии. Решающая и руководящая роль в этом процессе принадлежит правлению, а механизмом выступает система стратегического управления в организации.

Ми — Європа?

Хто постукає, тому відчинять.
От і гупаєм в ваші ворота.
Центр Європи у нашій країні,
Але ми щесь чомусь не Європа.

В нас однаковий колір шкіри,
Ми також є слабкі та сильні.
Є, звичайно, розбіжність у вірі,
Але ж вибір релігії вільний.

Може в чомусь ми і застарілі:
Бережемо батьківські звичаї,
Наші сльози і сміх завжди щиро
У піснях сотні літ звучали.

Коли в край наш вступали орди,
Бились всі, аж тріщали ребра...
Ми – народ. Ми віддавна горді.
Якщо не хочете нас, то й не треба!

МАРТА Гурин

